

N

O

V

A

En normal barndom?

Foreldrestrategier for å skjerme barn fra konsekvenser av å leve med lav inntekt

ANNE BRITA THORØD

Norske Kvinners Sanitetsforening

*Norsk institutt for forskning
om oppvekst, velferd og aldring*

Rapport 2/06

En normal barndom?

Foreldrestrategier for å skjerme barn fra konsekvenser
av å leve med lav inntekt

Anne Brita Thorød

Norske Kvinners Sanitetsforening

Norsk institutt for forskning om
oppvekst, velferd og aldring

NOVA Rapport 2/06

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) ble opprettet i 1996 og er et statlig forvaltningsorgan med særskilte fullmakter. Instituttet er administrativt underlagt Kunnskapsdepartementet (KD).

Instituttet har som formål å drive forskning og utviklingsarbeid som kan bidra til økt kunnskap om sosiale forhold og endringsprosesser. Instituttet skal fokusere på problemstillinger om livsløp, levekår og livskvalitet, samt velferds-samfunnets tiltak og tjenester.

Instituttet har et særlig ansvar for å

- utføre forskning om sosiale problemer, offentlige tjenester og overføringsordninger
- ivareta og videreutvikle forskning om familie, barn og unge og deres oppvekstvilkår
- ivareta og videreutvikle forskning, forsøks- og utviklingsarbeid med særlig vekt på utsatte grupper og barnevernets temaer, målgrupper og organisering
- ivareta og videreutvikle gerontologisk forskning og forsøksvirksomhet, herunder også gerontologien som tverrfaglig vitenskap

Instituttet skal sammenholde innsikt fra ulike fagområder for å belyse problemene i et helhetlig og tverrfaglig perspektiv.

© Norsk institutt for forskning om oppvekst,
velferd og aldring (NOVA) 2006
NOVA – Norwegian Social Research

ISBN 82-7894-230-7
ISSN 0808-5013

Forsidefoto: fStop © 2002
Desktop: Torhild Sager
Trykk: GCS/Allkopi

Henveldeiser vedrørende publikasjoner kan rettes til:

Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring
Munthesgt. 29 · Postboks 3223 Elisenberg · 0208 Oslo

Telefon: 22 54 12 00
Telefaks: 22 54 1

Forord

Denne rapporten omhandler hvilke strategier foreldre med lav inntekt tar i bruk for å skjerme sine barn for eventuelle negative konsekvenser av familiens økonomi. Studien er en del av forskningsprosjektet «Barns levekår – betydningen av familiens inntekt for barns hverdag».

Dette prosjektet er et samarbeidsprosjekt mellom NOVA og Norske Kvinners Sanitetsforening, og er utviklet som en longitudinell studie med både kvantitative og kvalitative data. Foreliggende rapport er basert på kvalitative intervjuer med foreldre med inntekt under EUs definerte fattigdomsgrense som har barn i alderen 11–13 år.

Å snakke om å leve med lite penger i et samfunn der overfloden blir stadig mer prangende, kan være en betydelig belastning. Det er derfor ingen selvfølge at folk er villige til å la seg intervjuer om dette. Inntrykkene jeg sitter med etter disse møtene, er først og fremst stor respekt for hvordan en gruppe foreldre med omfattende innsats kjempet for å gi barna sine en god barndom. Jeg vil rette en stor takk til alle som var villige til å dele denne delen av livet sitt med oss.

Det vil forekomme en del familiebeskrivelser i teksten. Det vil alltid være en utfordring i kvalitativ forskning hvordan man kan framstille resultatene i et virkelighetsnært perspektiv, samtidig som informantenes anonymitet skal ivaretas. Her har jeg valgt å bygge opp en del representative beskrivelser der jeg har satt sammen elementer fra forskjellige informanternes historier. Alle navn er fiktive, og historiene anonymisert og endret på punkter som ikke har betydning for saksinnholdet.

Som sosionom med all sin arbeidserfaring fra praksisfeltet har det vært både utfordrende og givende å få muligheten til å møte den sosiale verden med et forskerblikk. Jeg er derfor svært takknemlig over at den opprinnelige prosjektleder Mona Sandbæk tok sjansen på å trekke meg inn i dette prosjektet, og vil takke for all støtte hun har gitt i prosessen så langt. Det har også vært verdifullt å være del av et prosjekt med en større forskergruppe, og jeg vil takke mine NOVA-kolleger Anne Skevik, Christin Knudsen Sture, Kari Stefansen, Maren Dyr Dahl Nielsen og Bente Wilmar, Universitetet i Oslo, for inspirerende samtaler og gode innspill i min prosess. Takk til forskerne i gruppa for barnevernsforskning ved NOVA for spennende faglige prosesser som jeg har fått være en del av. I et bredt forskningsmiljø som

NOVA er det alltid noen som sitter med en detaljkunnskap jeg trenger, derfor takk til dere som har stilt opp og svart på spørsmål når jeg har stått fast. Takk også til biblioteket i Munthes gate som alltid står til tjeneste. Til slutt vil jeg takke leseansvarlig Viggo Vestel for innsiktsfulle og inspirerende kommentarer.

NOVA, mars 2006

Anne Brita Thorød

Innhold

Sammendrag	7
Innledning	11
Tema og problemstilling	12
Fattigdom i Norge.....	14
Barneliv	16
Sosial eksklusjon.....	18
Barnefattigdom og skjerming	19
Metode	21
Kjennetegn ved familiene	23
Foreldrenes strategier	25
Materielt-handlingsorienterte strategier	25
Foreldrene avstår	25
Prioritering av behov.....	27
Brukt og billig.....	29
Støtte fra slekt og venner	32
Kreditt og gjeld	33
Offentlig støtte.....	34
Foreldrenes utsagn; å skjule realitetene	36
Foreldrenes utsagn; snakker ikke om det – men greit at de vet	37
Pedagogisk-verdiorienterte strategier	38
Foreldrenes utsagn; åpenhet	38
Barns egne bidrag	40
Alternative opplevelser	41
Omdefinering av verdier	42
Lik eller forskjellig?	46
Avsluttende kommentarer	51
Summary	55
Litteratur	57
Vedlegg 1: Sammendrag: Barns levekår. Hva betyr familiens inntekt?	61
Vedlegg 2: INTERVJUGUIDE VOKSNE	67
Vedlegg 3: INTERVJUGUIDE BARN	71

Sammendrag

Rapporten er et delprosjekt knyttet til Prosjekt «Barns levekår – betydningen av familiens inntekt for barns hverdag». Dette prosjektet er et samarbeidsprosjekt mellom Norske Kvinners Sanitetsforening og NOVA. Prosjektet er en longitudinell studie bestående av både kvantitative og kvalitative data. Den foreliggende rapporten baserer seg på de kvalitative dataene.

Vinteren 2004 ble det gjort intervjuer med barn og foreldre i 26 familier. Barna var i alderen 11–13 år. Det var seksten etnisk norske familier og ti familier med innvandrerbakgrunn. Familiene var bosatt i seks fylker i Sør-Norge. Utvalget var trukket fra det opprinnelige kvantitative utvalget av familier som hadde en inntekt på under 60 prosent av medianinntekten (EUs offisielle fattigdomsgrense). I tillegg hadde de oppgitt at de hadde vansker med å få pengene til å strekke til. Barn og foreldre ble intervjuet hver for seg, og intervjuene foregikk hjemme hos familiene.

Tema for denne rapporten er knyttet til *ett* spesifikt funn fra den første kvantitative studien «Barns levekår. Hva betyr familiens inntekt» (Sandbæk 2004). Det viste seg at foreldrene rapporterte en vanskeligere situasjon enn det barna gjorde. En forklaring på dette kan være at foreldrene til en viss grad lykkes i å skjerme sine barn fra konsekvensene av en knapp økonomi. Det er dette som søkes utforsket i denne studien, der alle foreldre har svart på spørsmål om hvilke konsekvenser økonomien har for barna i familien og hvordan foreldrene handler i forhold til dette.

Studien viser at foreldrene har som mål at barna skal ha en normal barndom. Den moderne barndommen består av å ha tilgang til både aktiviteter og forbruksgjenstander. Stadig større deler av dagen er organisert med kostnader til medlemskontingenter, transport, utstyr og turer. Men også den uorganiserte fritiden har kostnader. Trender i leker, nye elektroniske spill, moteriktige klær, svømmehall og kino er eksempler på ting som barn flest har tilgang til, og som er viktig å følge med på dersom en ikke skal risikere å bli satt utenfor i barneflokket. For å få til dette tar foreldrene utgangspunkt i en rekke strategier som jeg definerer som materielt-handlingsorienterte strategier. Gjennom disse strategiene legger foreldrene vekt på likhet mellom egne barn og barn flest. Foreldrene gjør praktiske disposisjoner i egen økonomi for å frigjøre penger og ressurser til beste for barna, og der dette kommer til kort, søker de tilgang fra andre kilder. Vi kan snakke om et handlingshierarki der foreldrene starter med seg selv og avstår fra

vesentlige ting i sitt voksenliv. Dette handler om alt fra kleskjøp, uteliv og sosiale samvær til lege- og tannlegebesøk. Med svak økonomi er det klare begrensninger for hva foreldrene kan bekoste av barnas ønsker, og de gjør derfor klare prioriteringer av barnas behov, i tillegg til at arv av klær og utstyr, utsalg og bruktkjøp er systematisk tatt i bruk for å skaffe barn det de trenger. Der foreldrene møter grenser innen egen økonomi, må mange hente inn ressurser utenfra. De fleste familiene har et nettverk som stiller opp, både med penger og ting. Dette gjelder særlig besteforeldre for de norske familiene, mens det blant minoritetene synes å være foreldrenes søsken og venner som bidrar mest. Ikke alle har den muligheten, og noen familier kommer i en vanskelig situasjon ved at de opplever seg tvunget til å benytte seg av avbetaling og kredittordninger. Ofte gjelder dette ekstraordinære utgifter knyttet til skoleaktiviteter, og over tid fører dette til generering av gjeld og ytterligere vansker. De familiene som har svakest økonomi, søker også økonomisk støtte fra sosialtjeneste og barnevern, med usikkert utbytte. Noen barn deltar dessuten i gratis tiltak og aktiviteter som er organisert av det offentlige hjelpeapparatet.

De materielt-handlingsorienterte strategiene legger opp til likhet, men foreldre med svak økonomi kan ikke dekke alle barnas behov. Med dette som utgangspunkt benytter noen foreldre i tillegg strategier som tar konsekvenser av at det er forskjeller, og gir barna redskaper til å leve med og mestre ulikheten. Disse strategiene har jeg kalt pedagogisk-verdiorienterte strategier. Her må barna selv være med å bidra økonomisk, og på den måten lære at ting koster, og de må prioritere med knappe midler. Foreldrene satser på å finne alternative aktiviteter uten, eller med lave kostnader, og i visse tilfeller omdefinerer de verdier mot det ikke-materielle. De aller fleste foreldrene er også åpne mot barna om familiens økonomiske situasjon, fordi det blir viktig å gi barna begrunnelser. Samtidig må denne åpenheten balanseres så ikke de skaper belastende bekymring hos barna. Noen få foreldre søker å skjule situasjonen med vekslende resultat.

Materialet antyder en etnisk forskjell. Kombinasjonen av å være i den økonomisk svakeste gruppa, slik mange av familiene med innvandrerbakgrunn er, og en materiell orientering gjør skjermingsoppgaven vanskelig for foreldrene. De kommer hele tiden til kort, og flere av intervjuene er preget av betydelig motløshet. Der de pedagogisk-verdiorienterte strategiene er tydelig, ser vi en større optimisme, med bruk av mestringsstrategier både av problemløsende og kognitiv art. Samtidig opptrer foreldre som positivt mestrende modeller for barna. Dette demper presset på barna både nå og videre mot voksen alder.

Avslutningsvis antydes det et sett tiltak som er av betydning for å avhjelpe situasjonen. Fattigdom dreier seg først og fremst om å ha for lite penger, og derfor må barnefamilier sikres en inntekt som det går an å leve av, enten det er lønnsinntekt eller trygder og offentlige overføringer. Flere foreldre var opptatt av fordelene ved de universelle ordningene, fordi de ikke virket stigmatiserende samtidig som de ga det lille overskuddet som var nødvendig for å sikre barnas behov. De var dessuten opptatt av kostnader til fritidsaktiviteter, samtidig som flere benyttet kulturlivet som aktivitetsarena. Dette viser behovet for at kultur- og organisasjonsliv må ta ansvar for å nå fram til utsatte grupper, og disse sektorene må sikres økonomi til å ivareta en funksjon som forebyggende og inkluderende arena for alle barn og unge.

Innledning

I 2000 inngikk Norske Kvinners Sanitetsforening og NOVA et samarbeid om å utvikle et handlingsrettet forskningsprosjekt om barn og unges levekår og velferd. Prosjektet er en longitudinell studie der en skal se nærmere på sammenhengen mellom barns hverdagsliv og familiens økonomi, med spesielt fokus på barn som vokser opp i familier med lav inntekt. Studien skal gå over ti år og bestå av både kvantitative og kvalitative data. Det skal foretas tre kvantitative datainnsamlinger med tre års mellomrom. Innsamling av kvalitative data skulle foretas i etterkant av første kvantitative datainnsamling. Prosjektet har følgende problemstillinger:

- Hvordan er familiens generelle levekårsprofil på sentrale levekårsvariabler som foreldrenes inntekter, tilknytning til arbeidsmarkedet, utdanning, bostandard og tilgjengelighet til sentrale forbruksgoder?
- Hvordan er barnas forhold til skole, venner og fritidsaktiviteter sett med barnas og foreldrenes øyne?
- Har familiens inntekter noen konsekvenser for barnas hverdagsliv?
- Hvordan opplever og håndterer barna og foreldrene sin livssituasjon?
- Hva kan være hensiktsmessige tiltak for å bedre livssituasjonen til barn i familier med lav inntekt?

Hittil foreligger det tre rapporter fra prosjektet: «Barn og unges levekår og velferd. Kunnskapsbilder og forskningsbehov» (Sandbæk 2002), «Barns levekår. Teoretiske perspektiver på familieøkonomiens betydning for barns hverdag» (Sandbæk og Sture 2003) og «Barns levekår. Hva betyr familiens inntekt» (Sandbæk (red) 2004).

Det er også skrevet et antall artikler: «Familier med vedvarende lav-inntekt i Norge – har de dårlige levekår?» (Skevik 2005), «Low-income families with children in Norway: who are they, and how are they doing?» (Skevik 2005), «Barnefamilier i kommunale boliger. Hvem er de og hvordan har de det?» (Stefansen og Skevik 2006) og «Children's right to a decent standard of living» (Sandbæk 2006).

Rapporten «Barns levekår. Hva betyr familiens inntekt» (Sandbæk 2004) bygger på den første kvantitative datainnsamlingen. Studien viste klare forskjeller mellom familier med lave inntekter og familier med vanlige

inntekter på flere områder, men forskjellene var ikke entydige. Viktige funn fra foreldreintervjuene var at familiene med lave inntekter skilte seg ut når det gjaldt:

- Boligstandard og eierform til bolig, ved at de mer sjelden enn andre eide sin egen bolig
- Eiendeler; de eier sjeldnere standardgjenstander som fryser, bil, PC, tørketrommel
- Selvopplevd økonomi og økonomisk trygghet
- Fritidsaktiviteter, spesielt feriereiser
- Helse

Familiene med lave inntekter skilte seg derimot ikke ut når det gjaldt sosiale nettverk og sosial støtte.

Funn fra barneintervjuene viste at barn i familier med lave inntekter skilte seg ut på følgende områder:

- De opplevde oftere enn andre å bli ertet og mobbet
- De hadde oftere behov for spesialundervisning
- De deltok sjeldnere i organiserte fritidsaktiviteter
- De hadde sjeldnere med venner hjem
- De hadde færre forbruksartikler enn barn flest

Barn i familier med lave inntekter skilte seg derimot ikke ut på disse områdene:

- Trivsel på skolen
- Relasjoner til lærere og medelever
- Antall venner
- Helse

Utfyllende detaljer finnes i vedlegg 1.

Tema og problemstilling

Tema for denne rapporten er knyttet til gruppa med lave inntekter, og *ett* spesifikt funn fra den kvantitative rapporten. På svarene fra foreldrene som belyste hvordan de oppfattet sine levekår, var det til dels betydelige forskjeller mellom lavinntektsutvalget og kontrollutvalget, mens når barna

ble spurt om sitt hverdagsliv var forskjellene langt mindre. Det viste seg altså at foreldrene rapporterte en vanskeligere situasjon enn det barna gjorde. En mulig forklaring på dette kan være at foreldrene til en viss grad lykkes i å skjerme sine barn fra konsekvensene av en knapp økonomi. De statistiske dataene kan ikke gi svar på om denne forklaringen stemmer, og det er her aktuelt å vende oppmerksomheten mot det kvalitative materialet for å utforske om foreldrene gjør noe bevisst for å skjerme barna og hva de tenker om dette.

Å skjerme kan forstås som strategier for å hindre eller dempe negative følger av at familieøkonomien kan begrense mulighetene for å oppnå det som er vanlig blant barn flest. For å utforske dette vil jeg se på foreldrenes handlinger i vid betydning. Gjennom økonomiske disposisjoner og tilrettelegging for deltakelse i skole, fritidsaktiviteter og jevnaldrendemiljø, kan foreldrene søke å skape et beskyttet rom der barna fra lavinntektsfamiliene i minst mulig grad skiller seg fra barn fra bedre stilte familier. Ved å utforske hva foreldrene sier til sine barn om familiens økonomiske situasjon, hva de gjør og hvordan disse handlingstypene virker på hverandre, vil jeg søke å gi et svar på om og på hvilke måter foreldre i en vanskelig økonomisk situasjon er i stand til å skjerme sine barn. Temaet kan formuleres i følgende problemstilling:

- Kan foreldre med lav inntekt skjerme sine barn fra eventuelle negative konsekvenser av familiens økonomi, og hva foretar de seg for å lykkes med dette?

Problemstillingen skal belyses med utgangspunkt i et kvalitativt materiale hvor foreldre fra 26 familier med lav inntekt er intervjuet om en rekke sider av hverdagslivet. Innledningsvis blir temaet satt i en ramme der fattigdomsproblematikk knyttet til norske forhold beskrives, deretter gis det noen trekk ved norsk barndom. Som fortolkningsramme blir sosial eksklusjon utdypet i relasjon til barn, før det gis en oversikt over tidligere forskning i feltet. Deretter vil jeg gå inn i materialet – først gjennom beskrivelse av metoden. Et eget avsnitt viser visse karakteristika ved de deltakende familiene før foreldrenes skjermingsstrategier blir belyst. Disse deler seg i to hovedkategorier; materielt-handlingsorienterte strategier og pedagogisk-verdiorienterte strategier. Hver kategori har sine underavsnitt der foreldrenes konkrete handlinger er i fokus. Rapporten munner ut i drøfting av funnene og en konklusjon med føringer for tiltak.

Fattigdom i Norge

Fattigdom som tema ble lenge forbeholdt den politiske diskusjonen i tilknytning til verdens fattige land. I Europa har man i de senere år erkjent at fattigdom eksisterer og angår et stort antall mennesker også her. Definisjonen av fattigdom i vestlige land er likevel en annen, da vi her oftest snakker om en relativ fattigdom, knyttet til Townsends definisjon fra 1979: «Folk er fattige hvis de ikke kan oppnå – helt eller delvis – de livsbetingelser som gjør dem i stand til å fylle vanlige roller, inngå i gjengse sosiale forbindelser og ellers oppføre seg slik det forventes av dem, i egenskap av å være medborgere i samfunnet» (Townsend 1979, 1993:36, oversatt av Hvinden 2001). I etterkrigstidens Norge trodde man langt på vei at fattigdommen var utryddet, så det kan sies å være et veiskille når man igjen tar ordet fattigdom i bruk i den politiske debatten, slik det skjer i «Fattigdomsmeldinga» (St.meld. nr. 6 (2002–2003)). Det foreslås en rekke tiltak for å få folk ut av fattigdommen, der spesielt utdanning og tilknytning til arbeidslivet fremheves som nøkkelen til bedre levekår. Behovet for en dynamisk fattigdomsforskning framheves som en forutsetning for en målrettet innsats mot fattigdom. Barns situasjon nevnes spesielt, med ønske om å få belyst hvilke konsekvenser det kan ha for barns levekår og livskvalitet å vokse opp med økonomisk knapphet.

I det siste årets politiske diskusjon er det vist til to fattigdomsmål som begge har utgangspunkt i en ekvivalensskala. Denne målemetoden gjør det mulig å sammenligne de økonomiske ressursene til personer i husholdninger av forskjellig størrelse og sammensetning. Vanligvis bruker vi i Norge den tradisjonelle OECD-skalaen, der fattigdomsgrensen settes ved 50 prosent av medianinntekten¹. EU bruker en modifisert ekvivalensskala og der settes grensen ved 60 prosent av medianinntekten og det er stadig flere som hevder at dette også bør være Norges offisielle mål på fattigdom.

Andelen fattige barn i Norge er liten sammenliknet med andre land (Bradshaw 2001, UNICEF 2004, Hussain 2004), noe som også gjelder de øvrige nordiske velferdssamfunnene. Likevel har Norge fattige barn. En undersøkelse som baserer seg på tall fra 2001, viser dette året en andel på 2,6 prosent fattige barn, dvs. drøyt 26 000 barn hvis man legger 50 prosent av medianinntekt til grunn, eller ca. 60 000 barn beregnet fra 60 prosent av

---

¹ Medianinntekten er det midterste beløpet i inntektsfordelingen, etter at en har sortert inntektene etter størrelse. Medianinntekten er således den inntekten som deler befolkningen i to like store deler, der den ene halvparten har lavere inntekt enn medianen, og den andre halvparten har høyere inntekt (St.meld. nr. 6 (2002-2003)).

medianinntekt (Ytrehus 2004). Epland (2001) har i sin rapport *Barn i husholdninger med lav inntekt* undersøkt hvilke grupper barn som er fattige i Norge, og hvor mange det dreier seg om. Noen av disse barna befinner seg bare kortvarig i lavinntektsgruppa. Dersom barna følges i en treårsperiode, viser det seg at 1,7 prosent eller 2,4 prosent hadde vedvarende lav inntekt, dvs. henholdsvis 14 000 og 19 000 barn, avhengig av hvilken ekvivalensskala man bruker. I Eplands (2001) rapport identifiseres det særlig tre grupper barn som har vedvarende lav inntekt. Nesten halvparten av alle inntektsfattige barn tilhører husholdninger der hovedinntektstakeren er *enslig forsørger*. Hele 71 prosent av de inntektsfattige barna tilhører videre husholdninger der de voksne har en *svak tilknytning til arbeidsmarkedet*. I tillegg framstår *innvandrerbarn* som klart overrepresentert blant barn i familier med vedvarende lav inntekt. Dette er i samsvar med funnene i Barns levekår (Sandbæk 2004).

Det er karakteristiske sider ved de tre hovedgruppene inntektsfattige som det kan være nyttig å ha som bakgrunn i den videre lesingen. Når vi beskriver enslige forsørgere er det fortsatt i hovedsak mødre vi snakker om. I 2004 bodde 17 prosent av alle barn i Norge sammen med mor alene, mens tre prosent bodde sammen med far (SSB 2004). Det er spesielt de yngre mødrene med lav utdanning som står i fare for å havne i lavinntektsgruppa. De faller ofte utenfor arbeidslivet og er avhengig av offentlige overføringer. Svak tilknytning til arbeidslivet i seg selv er en risiko for å komme under fattigdomsgrensen. Også her er lav utdanning en vesentlig faktor, men i denne gruppa finner vi i tillegg mange mottakere av trygdeordninger. Hvilket økonomisk utbytte en har ved trygdemottak er avhengig av tidligere inntekt, og jo svakere denne har vært, jo dårligere trygd. Dermed får vi en kumulativ effekt, der lav utdanning og lite arbeidserfaring slår sterkt ut hvis en blir trygdet i ung alder. Svært mange er derfor henvist til annen supplerende støtte som økonomisk sosialhjelp eller hjelp innen eget nettverk.

Personer med innvandrerbakgrunn er i en spesiell situasjon. Allerede midt på 90-tallet advarte sosialantropologen Unni Vikan (1995) mot en innvandringspolitikk som kunne føre til at innvandrerne ble skjøvet ut av samfunnslivet og kunne risikere å ende som en permanent underklasse. I årene som er gått siden, ser vi at til tross for at stadig flere personer med innvandrerbakgrunn har høyere utdanning, også fra Norge, har de fortsatt større vansker enn etniske nordmenn med å komme inn på arbeidsmarkedet. For de som rammes er det vanskelig å fortolke en slik eksklusjon som annet enn et utslag av rasisme. Samtidig er innvandrere som gruppe utsatt for stereotypisering. Gullestad (2002) har gitt en grundig dokumentasjon av

hvordan media, politikere og andre innflytelsesrike personer viderefører tankemønstre og ureflekterte holdninger til innvandrere. Slikt setter seg som holdninger i befolkningen som kan gjenfinnes i en hverdagsrasisme som hindrer en fullverdig respekt og integrasjon som norske innbyggere.

Mens mange studier av barnefattigdom er rettet mot familier som er mottakere av økonomisk sosialhjelp i en eller annen form, har studien Barns levekår et annet utgangspunkt. Ved å velge EUs fattigdomsgrense er det en større bredde blant deltakerne i denne undersøkelsen. Studiens resultater vil være preget av dette. I tillegg viser det seg i tiden som er gått fra inntektsdataene ble innhentet til familiene ble intervjuet, at flere familier antakelig var kommet over fattigdomsgrensen (Skevik 2005a). SSBs nyere undersøkelser viser stor mobilitet inn og ut av lavinntektsgruppa. Mye tyder på at det er de som i utgangspunktet ligger nærmest «fattigdomsgrensa» som får bedre forhold, mens andelen av de aller fattigste øker noe (Epland 2005).

Barneliv

Foreldre er både juridisk (Barneloven 1981) og moralsk forpliktet til å forsørge og ha omsorg for sine barn, men samfunnet har plikt til å støtte foreldrene i å utøve dette ansvaret (FNs barnekonvensjon § 27, 1989). Når et barn blir født, har de fleste foreldre tanker om hvordan de ønsker at dette barnets barndom skal være. Ideene til dette hentes fra flere steder, blant annet erfaringer fra egen barndom, gode eller mindre gode. Der de gode erfaringene har vært dominerende vil foreldrene søke å videreføre elementer fra egen barndom. Med negative erfaringer kan det skapes tanker om en tilværelse for barnet i kontrast til det de selv har opplevd. Samtidig endrer samfunnet seg for hver generasjon, og krever nye tilpasninger. Impulser fra psykologi og pedagogikk formidles inn i hverdagslivet og gir en vitenskapelig overbygning for hvordan barndommen skal utformes. Tanker rundt barns rettigheter med rot i FNs barnekonvensjon (1989) skal sikre barna grunnleggende trygghet og utviklingsmuligheter. På det nære plan påvirkes både voksne og barn av miljøet de lever i, med de herskende praksiser, normer og verdier. Samtidig internasjonaleses og kommersialiseres barndommen gjennom impulser fra media og nyere kommunikasjonsmidler.

I barnelivet manifesteres dette i daglige rutiner som skolegang, deltakelse i organiserte fritidsaktiviteter, lek og samvær med venner. Det er ikke lenger det frie utelivet som har hegemoniet, dagene deles i større grad mellom deltakelse i organiserte aktiviteter, betalte aktiviteter og samling rundt en data- eller TV-skjerm. Slik blir møteplassene innsnevret og til dels

privatisert (Fauske og Øia 2003, Brusdal 2004). Barna må ha en inngangsbillett, enten i form av medlemskap, eller de trenger penger og de rette forbruksgjensander for ikke å bli satt utenfor. Det forhandles med foreldre om lommepenger, klær, gjensander og ikke minst opplevelser. Det moderne barnelivet er altså i økende grad en økonomisk arena. Aldersgruppa (11–13 år) som er fanget inn av denne kvalitative studien er i overgangen fra barn til ungdom. Dette er en tid da barna blir mer bevisst tingenes symbolverdi og begynner å definere seg som personer i forhold til hvilke ting som er sentrale i barnegruppa de ønsker å identifisere seg med. Hva du har viser til en viss grad hvem du er (Wærdahl 2002).

Barns økonomi er tett knyttet til foreldrenes inntekt, og mens barns krav og ønsker kan synes ubegrenset, er det en del av foreldrenes oppdragerfunksjon å lære barna å manøvrere i et forbruksorientert samfunn og forvalte de foreliggende midler på en fornuftig måte. I en studie av hvordan foreldre tildeler barn penger, fant Brusdal (2002) at de skiller mellom lommepenger som barna kan disponere fritt, og ekstrapenger, som går til spesielle øremerkete formål. Foreldrene framhever nytten av ekstrapengene de gir, og de «– legger vekt på det oppdragende og utviklende, og ikke på det nytende og sløsende. Foreldrene har en oppfatning av hva barna bør være med på av vanlig «sosialt liv» og styrer forbruket i retning av det de mener er nødvendig for å delta her» (ibid.). Pengene har altså en pedagogisk verdi, og sitatet illustrerer to sider av foreldrerollen. På den ene siden er foreldre tilretteleggere av en barndom som inneholder de elementer som skal til for å ha det bra her og nå, samtidig som de skal se framover og sørge for at barna får de nødvendige utviklingsmuligheter mot et godt liv som voksne. På den andre siden skal de gi barna en realistisk opplevelse av mulighetene som foreligger, og må derfor avgjøre hvor grensene skal gå for barnas ønsker og forventninger. Dette kan være smertefulle prosesser når det er langt mellom ønsker og realiteter.

I familier med en «normal» økonomisk situasjon, vil det være mange mulige arenaer for «vanlig sosial liv». Dette åpner for forhandlinger mellom foreldre og barn, og gir barna stor innflytelse på hva pengene skal gå til. I familier med svak økonomi innsnevres denne valgfriheten. For noen kan det handle om å finne et billigere alternativ, som likevel fungerer inkluderende, men hvis penger til husleie og mat må settes opp mot deltakelse i fotballklubben eller en tur på kino med kameratene vil faren for å bli satt utenfor være en påtrengende realitet.

Sosial eksklusjon

Å være utestengt fra en gruppe eller ønsket aktivitet kan være en personlig tung erfaring som kan skrives inn i det teoretiske begrepet sosial eksklusjon. Ridge (2002) har forsket på dette fenomenet. Hun finner at mange barn utelukkes fra samvær med sine jevnaldrende fordi pengene som er nøkkel til å sikre deltakelse, mangler. Hun hevder at sosial eksklusjon er et begrep som bedre fanger opp og avdekker de mange dimensjonene som ligger i fattigdom og vanskelige forhold i barndommen enn det trange økonomiske definisjoner av fattigdom gjør. Som begrep er imidlertid sosial eksklusjon i liten grad utviklet i forhold til barn. Det ble opprinnelig brukt for å fange opp effekten av arbeidsledighet, men erstattet raskt fattigdomsbegrepet i europeisk diskusjon. Begrepet er likevel omdiskutert og bruken mangetydig. I noen sammenhenger erstatter det fattigdom, i andre brukes det om følger av fattigdom, eller det kan beskrive et fenomen i seg selv (Middelton og Adelman 2004). Men mangetydigheten kan også ses som en fordel, da det åpner for videre analyser. Room (1995) påpeker at sosial eksklusjon er et relasjonelt begrep heller enn et fordelingsspørsmål. Det relasjonelle aspektet kommer til syne ved lavere sosial deltakelse, manglende makt og integrasjon. Mangelen på tilgang til materielle ressurser vil ha påvirkning på en rekke livsområder, ikke minst på hvordan barn og ungdommer kan knytte seg til andre ved å delta i det som er de vanlige aktivitetene i nærmiljøet. Mogstad (2005) advarer mot å blande begreper sosial eksklusjon og fattigdom ut fra en tenkning at eksklusjonsbegrepet er for vidt og isteden for å åpne nye perspektiver, kan virke tildekkende på de store fattigdomsproblemene. Fløtten (2006) utfordrer dessuten tesen om en sterk sammenheng mellom fattigdom og sosial eksklusjon i sin doktorgradsavhandling. Til tross for disse innvendingene, finner jeg eksklusjonsbegrepet interessant som analyseredskap. Ikke minst fordi det gir mulighet til å utforske videre om mangelen på penger medfører eksklusjon, eller om andre forhold kommer inn og kompenserer for manglende økonomiske ressurser.

Bynner (2002) knytter studier av ekskluderings- og inkluderingsmekanismer til risiko og beskyttende forhold på det individuelle og familiære plan, men hevder at man også må ha oppmerksomhet på politisk skapte hindringer som barn og voksne må overkomme. Dette er en tenkning som kan knyttes til Commins (1993) som definerer sosial eksklusjon som mangel på kontakt eller utestengning fra en eller flere av fire sosiale arenaer: 1) Det demokratiske eller juridiske system som gir sivil integrering, 2) arbeidsmarkedet som gir økonomisk integrering, 3) velferdssystemet som gir sosial

integrering og 4) familie og lokalmiljø som gir mellom-menneskelig integrering.

Vi vet at de fattigste i Norge er personer som sjelden er synlige i offentligheten. Mange er utenfor arbeidsmarkedet, er avhengige av offentlige ytelser, og har minoritetsbakgrunn. Disse mister ofte kontakt med de tre første arenaene. Det er både strukturelle og personlige grunner til eksklusjon. Strukturelle barrierer er knyttet til språk, bestemte kompetanser og ikke minst kontakter i grupper som står for myndighetsutøvelse. De fattige mangler både økonomisk og symbolsk kapital. Den daglige kampen for å få pengene til å strekke til er ikke det beste utgangspunktet for å gå inn i en aktiv kamp mot strukturelle barrierer. Arenaen som står igjen er knyttet til mellommenneskelig integrering i familie og lokalmiljø, og dette er et felt der også barna er berørt (Ridge 2002). Her utspiller hverdagslivet seg, og her har enkeltmennesket mulighet til større grad av styring. For barna legges grunnlaget for sosial utvikling og integrasjon i de nære omgivelsene. Foreldre er del av dette nærmiljøet, men etter hvert som barna vokser, vil skolen og de jevnaldrende få en stadig viktigere plass som sosialiseringsagenter. Dersom integreringen mislykkes her, er det stor fare for at eksklusjonsmekanismene vil være virksomme også på de andre arenaene når barna kommer i voksen alder.

Barnefattigdom og skjerming

Barnefattigdom studeres i økende grad. Selv om skjerming ikke er noe hovedtema, finnes det flere studier som viser hvilke grep og disposisjoner foreldre gjør for å holde barn mest mulig skadesløse som konsekvens av familiens dårlige økonomi. Disse studiene beskriver stort sett skjermende handlinger, og det går i varierende grad fram hva foreldrene sier til barna om situasjonen. Når økonomien er knapp, vil skjerming av barna blant annet handle om hvordan pengene fordeles i familien, dvs. hvor mye av familiens inntekter som tilgodeses barna og deres behov. I den internasjonale litteraturen vises det at det er store forskjeller i hvordan økonomiske midler fordeles i familien og at kvinner og barn ofte kommer dårlig ut (Pahl 1989, Ringen og Halpin 1997). Andre studier (bl.a. Kempson 1996, Näsman og von Gerber 1996, Middleton og Adelman 2001) viser at foreldre gjør mye for å skjerme barna slik at barna tilgodeses først når midler skal fordeles. Undersøkelsene viser imidlertid at når fattigdommen er alvorlig nok, er ikke foreldrene i stand til å dekke over situasjonen.

I en studie fra 2002 finner van der Hoek at det er store variasjoner innen gruppa fattige barn hvorvidt barna merker noe til familiens vanskelig økonomi, og i hvilken grad foreldrene involverer barna i sin vanskelige situasjon. Ridge (2002) har studert barn, ungdom og foreldre i familier som er avhengige av økonomisk sosialhjelp i Storbritannia. Hun finner at de aller fleste barna er berørt av fattigdommen i den forstand at den setter grenser for både hva barna kan være med på samt hva de har tilgang til av klær og utstyr. Det synes ikke som foreldrene er i stand til å skjerme barna fra konsekvensene av fattigdommen, snarere synes det som barna til en viss grad skjermer foreldrene ved å senke sine ambisjoner og krav, samtidig som de i minst mulig grad utsetter foreldrene for spørsmål om ting de likevel vet de ikke kan få.

I Skandinavia er det de siste årene kommet et sett studier av barn i familier med lav inntekt. Av norske studier er det Hjelmtveit (2004) som kommer tettest på temaet skjerming. Han har studert barn og unge i familier med langvarig økonomisk sosialhjelp, og har intervjuer med både foreldre og barn. Fra de foreliggende funnene går det fram at foreldrene opplever at de ikke makter å skjerme barna fra konsekvenser av fattigdom. Tvert imot opplever de nederlag og skyldfølelse overfor barna, over at de ikke greier å oppfylle sine forpliktelser som forsørgere, og at de ikke kan gi barna den gode barndommen de ønsker for dem. I Danmark har Sloth (2004) intervjuet barn fra familier i de laveste inntektsklassene, der de fleste familiene mottar offentlige overføringer. Hun finner store forskjeller på barns opplevelse av situasjonen. Ikke alle merker konsekvensene av fattigdommen, og Sloth tolker det som en følge av foreldrenes strategier og prioriteringer, samt øvrige muligheter familiene har, som overskudd og ressurser til å utnytte alternativer. I tillegg har det betydning hvilke omgivelser familien lever i – er de alene i sin fattigdom eller er dette et felles problem? Salonen (2004) viser fra svensk forskning at foreldre avstår fra egne behov for å prioritere barna. De utsatte familiene er helt avhengig av støtte fra slekt og venner, samtidig som de ofte har et mer begrenset nettverk enn andre.

Metode²

Da den kvalitative undersøkelsen står i tett sammenheng med den kvantitative studien i prosjekt «Barns levekår», vil jeg først presentere metode og design fra det kvantitative materialet. Det ble trukket to utvalg til denne undersøkelsen. «Lavinntektsutvalget» består av et utvalg barn som bodde i familier med en husholdsinntekt under 60 prosent av medianinntekten, (se Flåte, Lagerstrøm og Wedde 2004). «Kontrollutvalget» er et mindre, representativt utvalg av barn i alle inntektskategorier. Formålet med dette designet er å kunne sammenligne barn fra lavinntektsfamilier med barn fra et tverrsnitt av barnefamilier i Norge når det gjelder ulike sider ved barns levekår og hverdagsliv.

Utgangspunktet for trekkingen av utvalgene var husholdets registrerte inntekt for inntektsåret 2000. Opplysninger om antall medlemmer i husholdet ble hentet fra SSBs familiestatistikk for året 2002. Inntektsmålet som er brukt for å trekke lavinntektsutvalget var husholdningens inntekt før skatt. Dette inkluderer yrkesinntekt, kapitalinntekt og overføringer (som barne-trygd, bostøtte, kontantstøtte, sosialhjelp m.m.). OECDs modifiserte ekvivalensskala ble benyttet for å konstruere et sammenlignbart inntektsmål for husholdninger av ulik størrelse.

1937 foreldre til barn i alderen 6–12 år har blitt intervjuet med spørreskjema. 779 av disse barna i alderen 10–12 år er også intervjuet på samme måte. Drøyt 1600 kom fra familier med lav inntekt og drøyt 300 fra familier med vanlig inntekt. Begge utvalgene er trukket slik at gutter og jenter er likt representert. Svarraten for begge utvalgene var 54,4 prosent (52,9 prosent for lavinntektsutvalget og 63,8 prosent for kontrollutvalget).

For å være så sikre som mulig på å treffe rett målgruppe i den kvalitative studien, ble de aktuelle familier hentet fra «lavinntektssutvalget». I tillegg hadde de oppgitt at de hadde vansker med å få pengene til å strekke til. Da utvalget av familier bygger på inntektsdata fra 2000, kan det bety at enkelte av familiene kan ha kommet over fattigdomsgrensa. Imidlertid har familiene det felles at de i en periode i livet har levd med lave inntekter, og snakker ut fra den erfaringen. I tillegg vet vi at en del familier som ligger tett opptil fattigdomsgrensa over år kan ha en bevegelse ut og inn av lav-

---

² Avsnittene som omhandler den kvantitative studien er i hovedsak hentet fra Sandbæk (2004). Se denne for detaljer.

inntektsgruppa, men det er ikke gitt at de kommer opp i gjennomsnittsinntekt (Gustafsson og Pedersen 2000).

For å videreføre noe av den landsomfattende profilen fra prosjektets første del, ble det valgt ut familier fra forskjellige kommuner på Østlandet, Sør- og Sør-Vestlandet. Det ble lagt vekt på at både by- og landdistrikter skulle være representert. Kjønn og familietyper skulle variere. SSB sto for trekningen av utvalget etter de gitte føringer.

I alt ble det gjort 52 intervjuer i 26 familier, med barn i alderen 11–13 år, og med én eller begge deres foreldre. Barn og foreldre er i hovedsak intervjuet hver for seg. Materialet i denne rapporten relaterer seg til de 26 foreldreintervjuene. 22 kvinner og 9 menn er intervjuet, slik at i fem av familiene lot foreldrene seg intervjuet sammen. Ti av familiene hadde innvandrerbakgrunn, de øvrige 16 var etnisk norske. Alle intervjuene ble foretatt hjemme hos familiene.

Det var utarbeidet intervjuguider, en for de voksne og en for barna (vedlegg 2 og 3), som ga rammen for de enkelte intervjuene. Intervjuguidene var utformet i lys av hovedprosjektets problemstillinger, på en slik måte at de skulle utfylle og gi grunnlag for fordypning av de temaene som var tatt opp i spørreskjemaundersøkelsen. Intervjuene ble foretatt av tre intervjuere som alle hadde vært med på utforming av intervjuguidene. Intervjuene ble tatt opp på bånd og siden transkribert i sin helhet.

Datamaterialet er systematisk analysert med en hermeneutisk tilnærming der helhet og deler har fått belyse hverandre. Alle intervjuer er gjennomlest i sin helhet. Deretter er alle utsagn som i vid betydning kunne sis å omtale skjerming av barna, systematisert. Ved å stille analytiske spørsmål til materialet, lete etter nøkkelord og åpenbare eller skjulte betydninger, er materialet analysert avsnitt for avsnitt. Analysen av avsnittene er reflektert mot helheten i intervjuene og alternative tolkninger er prøvd ut. Dette er gjort med en tilnærming som ligger nær det Kvale (2001) beskriver som «ad-hoc meningsgenerering». Inspirert av prinsippene i grounded theory (Strauss og Corbin 1998) har jeg søkt etter variasjoner, felles trekk og samlende teoretiske begrep. Analyseprogrammet N'Vivo har vært benyttet i systematisering av dataene.

Kjennetegn ved familiene

Av de 26 familiene kan 19 familier betegnes som kjernefamilier, med mor, far og barn. I de øvrige sju familiene var mor enslig forsørger, to av disse hadde innvandrerbakgrunn.

Et iøyenfallende trekk ved familiene er at de har mange barn. Mens fruktbarhetstallet i Norge ligger stabilt rundt 1,8 (SSB 2004), har disse familiene i gjennomsnitt 3,6 barn, med bare en liten overvekt i favør av familiene med innvandrerbakgrunn. Dette betyr at de aller fleste barna som deltar i undersøkelsen har søsken, og foreldrene uttaler seg ut fra erfaring med barn i flere aldersgrupper. Det må likevel understrekes at spørsmålene til foreldrene dreide seg om barnet som selv deltok i studien.

Bosted varierte fra storby til bygd. Åtte familier bodde i Oslo og ytterligere fire familier i Oslos tettbygde nabokommuner. Tre familier bodde i annen storby. Fire familier bodde i mellomstore byer og de siste sju familiene bodde i bygdesamfunn. De fleste av disse lå imidlertid i overkommelig avstand til bysentra, slik at det var mulig å utnytte byens tilbud om det var ønskelig.

Familiene i utvalget hadde varierende inntektskilder. I to familier hadde begge foreldre arbeidsinntekt, og i fire familier hadde én av foreldrene arbeidsinntekt og den andre trygd. Ti familier levde på en inntekt, av disse var det fire familier der mor var eneforsørger. Åtte familier hadde trygd og/eller sosialhjelp som inntektskilde. De to siste familiene hadde annet inntektsgrunnlag.

Alle familiene hadde noe felles. De visste alle hvordan det var å leve med knappe økonomiske ressurser, og hadde verdifulle erfaringer å komme med. Grovt sett kunne familiene deles i tre grupper. Den ene gruppa med ca. 1/3 av utvalget er de familiene som synes å være kommet over fattigdomsgrensen, eller som ligger tett opptil. Flere av disse familiene har det fortsatt knapt, men har større muligheter enn før til å sette av penger til større ting som ferier eller forbruksgjenstander. Det er likevel interessant å se at flere lever som før i sine prioriteringer og verdiorientering. I denne gruppa er det bare én familie med innvandrerbakgrunn. Motsetningen finner vi i den økonomisk svakeste gruppa. Av åtte familier har fem innvandrerbakgrunn, og alle foreldrene er utenfor arbeidslivet. Alle familiene mottar økonomisk sosialhjelp, enten som eneste inntekt, eller som supplement til trygdeytelser. Hos de fleste var fattigdommen synlig, enten ved at de bodde i dårlige

kommunale boliger, eller gjennom andre markører som nedslitt innbo og andre gjenstander. Mellom disse to gruppene finner vi en del familier som kan beskrives å være i en mellomposisjon. De har jevnt dårlig økonomi, flere genererer gjeld ved bruk av kreditt som buffer, men de greier seg tilsynelatende uten supplerende offentlig støtte.

Foreldrenes strategier

Å ha for lite penger var den virkeligheten vi fikk beskrevet i intervjuene. Det er stor variasjon i hvordan de enkelte foreldrene forholdt seg til denne virkeligheten, men alle forholdt seg på måter som viste en aktiv søken etter løsninger på de daglige vanskelighetene. Slik kommer det til syne hvordan personer er reflekterende aktører i eget liv, som handler og konstruerer sin tilværelse ut fra de muligheter og forutsetninger som er til stede (Williams et al. 1999). På den ene siden synes det som foreldrene søkte etter å skape en tilværelse for barna der de ikke skiller seg ut fra barnefelleskapet, og strategiene de benytter seg av her vil jeg kalle materielt-handlingsorienterte strategier. På den andre siden erkjenner mange foreldre at de ikke kan oppnå likhet på alle områder, og derfor vil lære barna hvordan de skal forholde seg til situasjonen og gi dem alternativer. Disse strategiene definerer jeg som pedagogisk-verdiorienterte strategier. Strategiene er ikke rendyrket i den forstand at de utelukker hverandre. Snarere er de overlappende, og samme familie kan bruke begge strategier. Alle familiene tar utgangspunkt i noen materielt-handlingsorienterte strategier, men der disse kommer til kort vil noen familier orientere seg mot de pedagogisk-verdiorienterte strategiene som en måte å tilrettelegge og mestre utfordringene i livssituasjonen.

Materielt-handlingsorienterte strategier

Samtalene med foreldrene viser at de har som overordnet mål at barna deres skal ha en normal barndom. Barna skal vokse opp i en forbruksorientert kultur, og siden penger er mangelvare, vil det presse foreldrene til å gjøre en del praktiske disposisjoner i egen økonomi for å frigjøre penger og ressurser til beste for barna. En annen mulighet er å søke tilganger fra andre kilder. Det gjelder å sørge for at barna har tilgang til omtrent de samme forbruksartiklene som andre barn og at de kan delta i aktiviteter på lik linje. Vi kan snakke om et handlingshierarki, der foreldrene starter med seg selv.

Foreldrene avstår

Når ressursene i familien skal fordeles, skjer det oftest etter nøkkelen; mat, faste utgifter, barn. Alle foreldrene forteller om en høy prioritering av barnas

behov. De voksnes behov blir lagt til side, og det viser seg at foreldrene avstår fra vesentlige ting i sitt voksenliv.

Vi kan for eksempel ikke gå på besøk til andre i byen, eller spise på restaurant. Eller gå på kino eller pub – vi har ikke råd.

Her dreier det seg om aktiviteter som de fleste kan ta seg råd til med jevne mellomrom. Det som beskrives er møteplasser både i det private og det offentlige rom. Når man ikke har mulighet til å oppsøke disse fører det til en gradvis isolasjon og antyder en utvikling fra svak økonomi til isolasjon som kan føre til sosial eksklusjon.

Men også på andre områder må foreldrene gjøre alvorlige valg. Da jeg kom til familien Øye var det vanskelig å se utenfra at her bodde det en familie med lav inntekt. Den lille eneboligen i utkanten av byen var nymalt og velstelt, utenfor sto barnas vinterutstyr av forskjellige slag stablet opp. Det samme inntrykket gikk igjen inne, i en velutstyrt stue. Først når mor Ellen begynner å fortelle kommer en annen virkelighet fram. Ellen er hjemmearbeidende og mannen jobber i en liten industribedrift. De har fem barn og for Ellen har det vært et valg å være hjemme mens barna er små. De har derfor bare mannens inntekt å leve på, med barnetrygden som et viktig tilskudd. I perioder hvor det kniper får de inn litt ekstra penger ved at mannen jobber overtid, eller de låner av slektninger. Ellen tror ikke barna er så veldig berørt av situasjonen. De vet at familien ikke har ubegrenset med penger. Ellen snakker åpent med barna om dette, men hun mener at deres behov må gå foran de voksne, og prioriterer deretter. Det er henne selv og mannen som kjenner på byrden av en svak økonomi.

Det er mange ganger jeg skulle ha vært hos tannlegen. – Men jeg går der ikke, for jeg har ikke penger til det. Legen, det er sånn at hvis det ikke er kjempealvorlig, så går jeg heller til det går over før jeg betaler de pengene for å gå til legen.

– det skal være kjempealvorlig, kan du si, før jeg går verken til tannlege eller lege – Og – gå til legen hvis en er syk, og gå til tannlegen hvis en – altså en vet det at en burde gå til tannlegen iallfall EN gang i året.. Men – jeg gjør jo ikke det.

En måte Ellen synes hun kan koble av fra bekymringer på, er ved å bruke kroppen sin. Hun går en del tur, men skulle gjerne hatt råd til å delta i en treningsgruppe. Men dette koster for mye til at hun kan prioritere slikt for seg selv. Flere foreldre har sagt det samme. Ser vi dette i sammenheng med det foreldre rapporterer om manglende overskudd og psykisk tretthet, får vi

et bilde av hvordan helseplager kan utvikle seg, med de konsekvenser det kan ha for muligheten til å følge opp og gi nødvendig støtte til barna (Elstad 2004).

Prioritering av behov

Gjennom å sette sine voksne behov til side, frigjøres det ressurser som kan komme barna til gode. Det er ikke dermed sagt at det er fritt fram for hva som kan brukes på barna. Foreldrene gjør derfor gjennomtenkte prioriteringer av behov.

Til tross for stor variasjon i handlingsmønstre og prioriteringer, er det et møtepunkt som er felles for alle; skolen. Den har en sentral betydning i norske barns liv, både som lærings- og sosial arena. Både i skolens læreplaner og i forskjellige sosialpedagogiske opplæringsprogram framheves betydningen av aktiviteter og opplevelser utenfor klasserommet. Dette knytter elevene sammen, skaper relasjoner mellom lærer og elev og gir læring gjennom handling og opplevelser på en måte barna ikke får i tradisjonell undervisning. Sammenhengen mellom trivsel og læringsutbytte er også godt dokumentert (Nordahl 2005). Skolen i Norge skal være gratis, men realiteten er en helt annen, for disse aktivitetene koster, både direkte og indirekte.

Foreldrene har et sterkt engasjement i at barna skal lykkes på skolen. Men det er skolen som sosial arena de snakker mest om når de setter fokus på at barna ikke skal være utenfor det som skjer.

Det er viktig at de får være med på det meste som foregår i skolens regi. De skal ikke bli holdt utenfor klassemiljøet.

Ikke én gang har jeg sagt til sønnen min at du kan ikke dra på tur, for det har vi ikke råd til. Jeg kan ikke si til barna mine at de andre kan dra på tur, men dere må være hjemme – aldri.

Skolen er også en arena for framvisning av forbruksgjenstander. Klær og skolerelatert utstyr vises direkte, andre ting kommer fram i barnas fortellinger. Frykten for at barna skal være ekskludert fra skolens aktiviteter og sosiale rom synes å ligge under den nærmest enstemmige hovedprioriteten foreldrene legger på skolen.

Variasjonen i prioriteringer viser seg i større grad når foreldrene ble spurt om barnas fritid og hva de hadde tilgang til av gjenstander, klær og utstyr. Fauske og Øya (2003) beskriver organisasjonsdeltakelse som en del av det norske samfunnets store oppdragelsesprosjekt. Gjennom kommunale kulturetater, den samla politiske støtten til frivillige organisasjoner, skolen

og foreldre, framheves de organiserte fritidsaktivitetene som ønskelig for flest mulig barn å delta i. Organisasjonene fremheves som sosialiseringsarenaer, de gir opplæring i praktiske ferdigheter, samhandling og demokrati, samtidig som de utvikler ledere. På denne bakgrunn viser organiserte fritidsaktiviteter seg som en selvfølgelig del av barndommen for etnisk norske barn. Selv der barna ikke er med i noe, tar flere av foreldrene i vår studie opp at de ønsker og har forsøkt å få barna med i forskjellige aktiviteter. Her kommer det likevel klare vurderinger inn, som kostnader til medlemskontingent, transport eller utstyr, og hvilket utbytte barnet har av å være med i akkurat den aktiviteten.

Barna som deltok i undersøkelsen er i «kjernealderen» for deltakelse i fritidsaktiviteter, og de fleste er med i minst én aktivitet, slik at også dette prioriteres høyt fra foreldrenes side. Anna er alene med to barn, og bor i en liten bygd. Hun har ingen formell utdanning, men har vært i jobb fra hun gikk ut av grunnskolen. Allerede som ung jente greide hun å kjøpe sin egen bolig, og har kjøpt seg opp i boligmarkedet til det eldre rekkehuset hun sitter med i dag. Hun forteller om en nøktern livsstil, der hun og barna ikke mangler noe, men likevel preges livet av strenge prioriteringer. Dette gjelder både for henne selv og med hensyn til barna. I avsnittet under viser Anna hvordan hun reflekterer rundt hva hun lar datteren være med på i fritiden.

Svømming har vi vel alle godt av. Hun vil jo gjerne gå i svømmehallen hele tiden likevel. Og så var det et kurs som gikk hele året for 400 kr, en gang i uka. Så det syntes jeg hørtes helt greit.

– At det er noe hun liker, det er det viktigste, og jo lenger de holder ut. Men det er noe så hun får brukt kroppen sin litt. Jeg vet ikke hvordan jeg hadde stilt meg hvis hun hadde gått et sted og spilt sjakk, f.eks. Det blir jo så mye sitting i den alderen der. (–)

– Det å sette seg på en hest når den er oppsalet og alt, det synes jeg gir gyselig lite. (–)

– De skal på leir om 14 dager. Jeg prøvde ikke få henne fra det, for egentlig synes jeg det er greit at de reiser på leir, kommer seg litt ut. For hun var sånn (før) – hun ville bare være hjemme. – Hun hadde lyst til å reise og de andre skulle også.

Det er en underforstått selvfølge hos Anna at datteren skal være med i fritidsaktiviteter sammen med sine jevnaldrende. Samtidig peker hun på flere forhold. Det ligger en økonomisk besparelse ved at datteren går på svømming, hun vil så ofte i svømmehallen likevel. Anna viser også at hun

mener aktiviteten skal gi noe, og hun lar derfor datteren være med på ting som utvikler henne både fysisk og sosialt. Med så stort utbytte, kan Anna strekke seg langt for å prioritere datterens fritid.

Enkelte foreldre velger å prioritere bort organiserte aktiviteter. For noen handler det om å ta barna ut av aktiviteter de har vært med på fordi det blir for kostbart, mens i andre familier har barna aldri fått begynne på noe. I en familie med innvandrerbakgrunn synes ikke denne typen aktiviteter å være et aktuelt valg. Skolen prioriteres høyt, mens samvær med jevnaldrende i hovedsak skjer i egen etnisk gruppe. En annen variant finner vi der foreldrene uttrykker at barna kan gjerne få begynne i fritidsaktiviteter hvis de ønsker dette. Samtidig forteller de om forsiktige hentydninger fra barna om å begynne i noe, men ingen har tatt initiativ til å finne ut verken møtetider eller kostnader, og ønskene har rent ut i sanden.

Brukt og billig

Barn er i økende grad i fokus som forbrukere (Olesen 2003). Til dels aggressiv markedsføring rettes mot barn, og langt ned i aldersgruppene er det bevissthet på hvilke klesmerker som er akseptable, hvilke spill man skal ha og hvilke leker som er sesongens aktuelle (Rysst 2005). Wærdahl (2003) viser hvordan eiendeler og gjenstander utgjør et kommunikasjonssystem som symboliserer verdier, egenskaper og sosiale relasjoner. De som skiller seg ut og ikke har tilgang til dette, kommer lett på utsiden av barnemiljøet, samtidig som fattigdommen stilles til skue. I et samfunn der nesten alle har god økonomi og har tilgang til et høyt antall forbruksartikler, kan det å vise seg som fattig være ekstra belastende (Underlid 2005).

I prosjekt «Barns levekår» basert på analysene av det kvantitative materialet, finner Stefansen(2004) at majoriteten av 10–12-åringene hadde forbruksgoder som de aller fleste barn i denne aldersgruppa har tilgang til. Det var likevel oftere at barn fra lavinntektsgruppa manglet forbruksartikler som inngikk i en definert «standardpakke» (CD-spiller/diskman, ski/snowboard, sykkel). Hun sier dessuten at målene er grove og ikke sier noe om kvaliteten på de aktuelle gjenstandene.

Det legges mye engasjement i å sørge for at barna har tilgang til det som er mest vanlig av klær og forbruksgjenstander i miljøet de befinner seg. På den måten handler foreldre i tråd med den forbrukskultur som omgir familiene i dagliglivet, og de er opptatt av hva tingene symboliserer i form av å være med i det som er trenden.

Brit er nyutdannet barne- og ungdomsarbeider, en utdanning hun har tatt i voksen alder etter en skilsmisse. Hun bor i en småby med sine tre barn.

Skilsmissen var et tapsprosjekt, og utdanningen har kostet henne dyrt, inn i et yrke der hun heller ikke har håp om de store økonomiske uttellingene. Hun og de tre barna bor til leie, i en leilighet med bare to soverom. Trangboddheten gjør det vanskelig for barna å ha med venner hjem og setter også grenser for Brits eget sosiale liv. Hun drømmer om å kunne reise egenkapital til å kjøpe sin egen bolig, men det er ikke realistisk i overskuelig framtid. Barna er i alderen 8 til 15 år, med varierte behov både på aktivitets- og utstyrssiden. Når de trenger noe nytt må Brit tenke gjennom flere ting:

Jeg prøver jo å la barna være så normale som mulig. (–) Jeg prøver å kjøpe klær som er moderne til dem (–) men allikevel holde meg til den rimeligste delen av det.

Klærne skal være i tråd med moten. Det er det «normale» som gjelder i barneflokken og som forebygger at barna skiller seg ut og dermed risikerer å bli mobbet. Men det mest populære er også det dyreste, så Brit må handle i et annet segment. Hun som andre foreldrene viser god oversikt over hvor de kan kjøpe ting billig som allikevel holder den nødvendige standard. Tilbud og salg blir oftest benyttet både til å skaffe klær og utstyr.

Det går ikke an å ha det nyeste utstyret, så her er det billig, billig, billig. Vi kjøper på salg med øye for billige ting. Så kan man like gjerne kjøpe ski i juni/juli som i november.

I den kvalitative studien finner vi at barna har mange gjenstander, men bildet nyanseres gjennom fortellingene vi får. I sitatet over tydeliggjøres det at barna aldri har det nyeste utstyret, og når man kjøper ting på salg, er det de gamle modellene som tilbys. Dermed kan det tenkes at gleden over å få noe nytt blandes med et lite stikk av å aldri kunne demonstrere sine nyervervede ting uten at det er noen som har noe finere. Dette kan bli enda tydeligere der det handler om å kjøpe brukt eller å arve.

Dagny bor i en forstad og har fem barn. Mannen er nylig kommet tilbake i arbeid etter en lengre ledighetsperiode. Siden han tidligere var selvstendig næringsdrivende og ikke hadde tilstrekkelig forsikring, fikk han ikke ledighetstrygd, så de har vært gjennom en hard økonomisk periode. Dagny utdanner seg til omsorgsarbeider og når den er fullført regner hun med at familieøkonomien vil ta seg betraktelig opp. I de harde årene har de levd på barnetrygd, leieinntekter fra utleieenhet i boligen sin, stipend og det Dagny har kunnet ta av ekstravakter ved siden av skolegangen. Hun erkjenner at det har vært en vanskelig periode for barna, men både hun og mannen har forsøkt å gjøre det beste ut av situasjonen. Dagny er kreativ og er en mester

til å få pengene til å strekke langt. Hun elsker loppemarkeder og gjør stadig gode kjøp. Barna har også vært med på det, og hun forteller med glede hvordan hun ser datteren ha teft for hva som er gode kupp. Med så stor barneflokk har bruktkjøp vært en nødvendighet hvis barna skal ha et minimum av det som er vanlig «utstyrspakke» der de bor.

Jeg er flink til å kjøpe brukt. Brukt sportsutstyr, brukte sportsklær. Og det er (-) ikke noe jeg skammer meg over. Det synes jeg er veldig all right å gjøre når ressursene er der, at du vet det finnes brukte barneski, så da kjøper jeg det. Jeg ser etter i avisa, f.eks. til jul nå når datteren min ikke hadde noen kåpe lenger. Da så jeg en brukt kåpe, og den var fin, så den kjøpte jeg.

Selv om Dagny forteller med en viss stolthet om gode kjøp de har gjort, kan hun likevel fortelle at barna ikke alltid setter samme pris på hvordan ting er anskaffet. Blant annet greier hun å skaffe barna en del dyre ting ved å prute. Tvetydigheten for barna ligger i at de synes det er pinlig å være med henne å handle, samtidig som mors praksis gir dem tilgang til verdifulle ting de ellers ikke hadde fått.

Salma er alene med tre barn. Hun kommer opprinnelig fra Tyrkia, men har bodd mange år i Norge. Har jobbet noe tidligere, men siden helsen har sviktet, er hun nå uføretrygdet. Hun eier sin egen leilighet i et drabantbyområde, men trygden er lav, så hun må ha supplerende sosialhjelp. Hun synes det er svært vanskelig å skulle oppdra tre barn alene, men har støtte og hjelp fra sin familie som også er i Norge:

Sønnene mine får klær fra sønnene til broren min. De liker de klærne, og vi kunne ikke kjøpe slike klær selv. De synes klærne til fetterne er tøffe. Datteren min får treningsutstyr fra søsteren min. For hun er gymlærer og skaffer seg ofte noe nytt.

Gjennom bruktkjøp, loppemarkeder og arv fikk mange barn tilgang til ting som i utgangspunktet lå langt utenfor familiens økonomiske evne. I seg selv er både bruktkjøp og arv helt vanlige anskaffelsesmåter de fleste familier benytter seg av. Det spesielle for disse familiene er at de mangler alternativ, det blir brukt eller ingenting. Selv om foreldrene beskriver det som veldig populært når posene med arvet tøy kommer inn i huset, understrekes det at tøyen må holde en viss standard, må være i tråd med moten og det kommer klart fram at barna helst vil ha nye ting.

På dette punktet kontrasteres også forskjellige familiesituasjoner. Det er stor forskjell på Dagny og Salma, selv om de begge i utgangspunktet har en felles erfaring med svært dårlig økonomi. Deres ulike ståsted gjør at de

kan nærme seg og håndtere økonomien på forskjellige måter. For Dagny har dette vært en tøff erfaring, men nå er situasjonen snudd, og de er på vei ut av lavinntektsgruppa. Dagny har dessuten alltid vært en person som har likt å utnytte tilgjengelige ressurser. Det er ikke bare nød som har tvunget henne på loppemarked, det er også ideologi, og den forsøker hun å føre videre til barna sine.

Salma har derimot ingen utsikt til bedring i sin situasjon før barna er voksne og kan greie seg selv økonomisk. Helsa er ødelagt, slik at hun neppe vil være i stand til å komme tilbake i arbeidslivet. Regningene tar overhånd for henne, og i perioder er hun bokstavelig talt syk av bekymring. Utstyr og innbo er nedslitt, og det er vanskelig for Salma å erstatte ting som går i stykker. Også Salma skaffer ting til hjemmet og barna gjennom bruktkjøp, for henne er det ren nød som gjør dette nødvendig. Hun problematiserer det ikke, men når hun forteller om komfyr, vaskemaskin og TV som er gått i stykker, viser det at kostnadene ved å kjøpe brukt lett kan bli høye i form av reparasjoner eller behov for fornyelser. Det er viktig for Salma at barna ikke skal lide for hennes vansker, så hun prioriterer høyt å skaffe det som er vanlig å ha blant deres jevnaldrende. De skal få muligheten til å lykkes i Norge. Derfor prioriteres datamaskin til skolebruk for barna høyere enn vaskemaskinen som gikk i stykker. Klesvasken kan Salma vaske hos sin mor.

Støtte fra slekt og venner

Når mulighetene til å gi barna det nødvendige innen egen økonomi er brukt opp, må foreldrene søke å skaffe ressurser andre steder. De mange fortellingene om arv av klær og utstyr viser at mange familier har velfungerende nettverk. Skevik (2004) finner i spørreundersøkelsen «Barns levekår» ingen forskjell mellom lavinntektsfamiliene og kontrollgruppa når det gjelder kontakt med venner og familie og støtte i hverdagen. Det samme inntrykket får vi i det kvalitative materialet. Nettverksstøtte var den mest omtalte måten å kompensere for det foreldrene ikke greide innen egen økonomi, og selv om både venner og andre slektninger stiller opp, er det oftest besteforeldrene som bidrar. Det følgende sitatet er fra Gretes fortelling. Hun er bosatt med sin familie rett i nærheten av sine foreldre, og forteller om en tett kontakt på tvers av tre generasjoner. Grete er hjemmearbeidende og er innom sine foreldre daglig, både for kontaktens skyld, og for å se om det er noe hun kan gjøre for dem. Barna stikker ofte innom besteforeldrene for en prat og kanskje et ekstra måltid og litt leksehjelp.

Ungene får klær og ting fra besteforeldrene. (–) Når de ser dem og skjønner at det er behov – så dukker det opp.

Besteforeldre kjøper klær og utstyr til barnebarna, bidrar økonomisk til skoleturer og leirer og gir barna pengegaver til egen disposisjon. I mange tilfeller er det imidlertid nødvendig å skjøte direkte til på familieøkonomien.

Jeg spør ikke (mor) direkte om å låne penger. Hun vet jo hvordan vi sitter og hun ser det vel mye på handlingen. Så når vi går ut og handler, da handler hun til oss.

Jeg har jo lånt litt av min mor når hun har hatt penger. Og med en gang han har fått lønning så har jeg gitt det tilbake. (–) Så kan jeg heller låne igjen hvis jeg trenger det.

Alle sitatene over er fra kvinner som bor i nærheten av egen slekt. De viser at besteforeldrene er så tett til stede i familiefellesskapet at de kan se når noe mangler, og gjøre noe med det.

For egen del, var foreldrene opptatt av hvordan de kunne få balanse i regnskapet. Som Grete, beskrev flere tydelig hvordan det fungerte et bytteforhold i familien. Der slektningene bidro med økonomisk hjelp, fikk de ofte praktisk hjelp tilbake. Hvis hjelpen gikk bare den ene veien, ble det opplevd som problematisk. Spesielt der det dreide seg om å motta penger, var det viktig at dette var lån som skulle betales tilbake så fort det lot seg gjøre. På den ene siden handlet dette om å vise seg selvhjulpne, på den andre siden ga det en forsikring om at det var mulig å låne igjen når behovet var påtrengende. Det gikk et skille mellom situasjoner der foreldrene ba direkte om økonomisk hjelp, og det som ble gitt uten forespørsel. Det siste ble ansett som gaver der det ikke lå noen forventning om tilbakebetaling.

Blant familiene med innvandrerbakgrunn var det flere som ikke hadde slekt i Norge. Likevel kunne flere fortelle om støttende nettverk der man kunne låne penger i et nødsfall. Det ble utvekslet hjelp og tjenester på mange områder, som der en familie fikk låne bil av venner som var i hjemlandet, slik at de kunne ta med barna på lang bilferie til slekt og venner.

Kreditt og gjeld

Når egne midler ikke strekker til og det heller ikke er et nettverk som kan støtte opp, forteller noen foreldre om hvordan de føler seg tvunget til å bruke kreditt og avbetalingsordninger for å dekke opp det de finner nødvendig for barna. Ikke sjelden dreier dette seg om behov som er knyttet til skolen.

Vi har problemer, for datteren vår kom og sa at «jeg greier ikke gjøre lekser for jeg har ikke data». Så vi måtte kjøpe datamaskin på kreditt.

Jeg kan si til sønnen min at han ikke kan gå på kino eller McDonalds, men jeg kan aldri si nei til aktivitetene på skolen. (–) Så til sånne situasjoner har vi kredittkort som vi hele tiden kan ta ut penger av.

Slike situasjoner setter foreldrene i svært vanskelige situasjoner. Økonomien er allerede bunnskrapt, og ved å bruke kreditt genereres problemene. Frykten for konsekvensene for barna i form av utestengelse eller faglig tilkortkommethet er likevel så stor at de går ut over det de finner økonomisk forsvarlig. Det er særlig i den økonomiske mellomgruppa³ vi ser denne strategien i bruk. Her finnes det et visst inntektsgrunnlag som gjør at foreldrene er kredittverdige, men knappheten og den genererte gjelden fanger familiene i en økonomisk situasjon som stadig blir verre.

Offentlig støtte

Når alle andre muligheter er utprøvd blir det offentlige støtteapparatet løsningen. Her finner vi den økonomisk svakeste gruppa. Flere av barna som omfattes av studien får dekket kontingent og utstyr til fritidsaktiviteter gjennom barnevernet. Andre er med i gratis fritidstiltak som drives for offentlige midler. Spesielt for barna med innvandrerbakgrunn er dette viktig og utgjør grunnlaget for at de i det hele tatt er med i noen organisert fritidsaktivitet.

Foreldre søker også sosialkontoret om å få dekket utgifter til bl.a. skoleturer, kontingenter og fritidsutstyr, men dette er en høyst usikker måte å skaffe penger på. Omar kommer fra Iran, og har kone og sju barn. De har bodd i Norge i åtte år. Omar har høy utdanning fra hjemlandet, der han også hadde god stilling og inntekt. Kontrasten til livet i Norge er slående. Omar får ingen jobb selv om familien bor i en by med et dynamisk næringsliv. De bor i en nedslitt kommunal enebolig. Både ute og inne slår fattigdommen imot en. Huset er dårlig vedlikeholdt, det er råde i gulvene, sprukne gulvbelegg og gamle vegg-til-vegg-tepper som er umulige å få rene. Omar viser meg elendigheten og forteller om utallige søknader til sosialkontoret om vedlikehold og opprustning av boligen. Hittil har han bare fått avslag. Men det viktigste for Omar er likevel at barna hans skal ha det bra og få en god framtid i Norge. Derfor er han opptatt av at barna skal ha mest mulig kontakt med norske jevnaldrende og delta i aktiviteter der de mest mulig kommer i

---

³ Se s.24.

kontakt med «det norske», språklig og kulturelt. Familien har muslimsk bakgrunn, men Omar har ingen betenkeligheter med at barna hans deltar i barne- og ungdomsaktiviteter i den lokale kirken. Der er det et trygt miljø, det er lave kostnader og primært norske deltakere. Det er imidlertid fotball hans sønner er mest engasjert i, og Omar tenker at om de kan lykkes på fotballbanen, kan det være bra måte å bli integrert og anerkjent i samfunnet på. Men her kommer kostnadene inn med full tyngde.

Jeg har fire barn som er med på fotball. Om to uker kommer kontingenten på 600 kroner for hver. Jeg søkte til sosialkontoret, men de sier at beklager, vi kan ikke hjelpe deg.

Omar formidler stor fortvilelse over at han ikke er i stand til å dekke disse utgiftene selv. Flere år på rad har han gått til det nedverdiggende skritt å måtte spørre idrettslaget om barna kan være med selv om de ikke kan betale kontingenten. Dette blir vanskeligere for hvert år, og han ser ingen løsning når ikke sosialkontoret vil bidra.

Det er tydelig i våre informanters fortellinger at denne type hjelp ofte blir avslått når de søker til sosialtjenesten. Skjønnsmessige vurderinger nedtones, og satser som i utgangspunktet er for lave til å dekke annet enn det mest nødvendige, er forventet å skulle dekke opp også for barnas varierte behov (Hjelmtveit 2004). Dette kan stå i kontrast til rundskriv som er gitt til sosialtjenesteloven. Her heter det uttrykkelig at sosialtjenesten skal vurdere det konkrete behovet også for barn, blant annet som bidrag til fritidsaktiviteter og utstyr. Dessuten kan ikke individuelle vurderinger erstattes av kommunale normer eller statlige retningslinjer for barns livsopphold (Sosial og helsedepartementet, Rundskriv I-34/2001). Mange sosialkontor synes likevel å ville unngå å ha med barn å gjøre, slik at søknader som dreier seg om barns behov, henvises til barneverntjenesten (Tvetene 2006). Også i barnevernloven er økonomisk bistand hjemlet som en mulighet, men her presiseres det at en økonomisk bistand skal gå til et formål som angår barnet direkte. Det kan ikke ytes som erstatning for økonomisk sosialhjelp (Barne- og familiedepartementet, Rundskriv Q-0982). Siden økonomisk bistand til barns fritidsaktiviteter uttrykkelig er hjemlet i begge lover, er det vanskelig å finne annet enn rent budsjettmessige grunner til at mange sosialkontor henviser slike saker til barneverntjenesten. Hvis sosialtjenesten har så sterke føringer fra kommuneledelsen om å holde seg til de fastsatte normene at det er umulig å utøve faglig skjønn, kan det stilles store spørsmål ved om det i det hele tatt utøves sosialt arbeid i sosialtjenesten. En slik praksis er i så fall både faglig og etisk betenkelig. Selv om barnevernloven også har et generelt

siktemål, som å sikre barn gode oppvekstvilkår, levekår og oppvekstmuligheter (Barnevernloven § 1 og 4), er det ikke til å komme fra at de fleste tiltak etter denne loven knyttes til vurdering av barnets omsorgssituasjon, og dermed foreldrenes omsorgsevne. Ikke minst er dette oppfatningen blant folk flest. Har man lite penger, er man i utgangspunktet i en sårbar situasjon. Selv om barnevernet kan ha interesse av at det kommer ut et annet bilde av tjenesten, er det ikke disse foreldrene som skal bære tyngden av et ønske om å utfordre offentlighetens oppfatning og stereotypier om barnevernet. Dessuten viser foreldrene ansvarlighet ved å søke om penger så barna kan få de utviklingsmuligheter fritidsaktivitetene byr på. Hvis en søknad om å få dekket en medlemskontingent i idrettslaget medfører at en samtidig blir en «sak» i barnevernet, gjøres fattigdom til barnevernsproblemer. Naturlig nok vil mange foreldre vegre seg for å gå inn på dette, og barna blir tapere der et sosialt sikkerhetsnett som nettopp skulle fange opp de som er spesielt utsatt.

Foreldrenes utsagn; å skjule realitetene

På direkte spørsmål om hva foreldrene gjør for å skjerme barna sine, svarer de fleste med å fortelle om hva de velger å si til barna sine. De aller fleste velger å være åpne, men de setter utsagnene inn i en sammenheng som gjør at de kan defineres som en pedagogisk-verdiorientert strategi. De familiene som forsøker å skjule realitetene definerer jeg inn i en materielt-handlingsorientert strategi i den forstand at utsagnene blir skjermende handlinger som skal bidra til å hindre at barna berøres av de økonomiske manglene.

Selv om de fleste foreldrene foretrekker å være åpne overfor barna om familiens økonomiske situasjon, er det noen som bevisst forsøker å skjule den økonomiske virkeligheten.

- vi (foreldrene) kan bare sitte og tenke på disse situasjonene, og vi prøver å ikke la barna vite om det. Ja, vi skjerner barna så de ikke skal tenke at det er deres problem.

En annen mor sier hun ikke vil vise barna at de ikke har penger, og måten hun greier det på er å droppe røyken noen dager, og heller bruke røykepengerne på småting til barna. Begge disse mødre kjemper hardt med å få økonomien til å gå rundt, med små marginer. De synes å ha en ideell tanke om at barna skal slippe bekymringer, men samtidig forteller de begge om situasjoner der de må avslå barna ønsker, eller utsette innkjøp til de har fått lagt av nok penger.

Foreldrenes utsagn; snakker ikke om det – men greit at de vet

En gruppe foreldre beskriver en mellomposisjon. De skjuler ikke situasjonen bevisst, men snakker ikke så mye om det, og forsøker å legge til rette så barna skal bli minst mulig berørt. Særlig der den økonomisk vanskelige perioden er av mer kortvarig karakter, kan denne strategien synes enkel å gripe til. Da far mistet jobben en periode, forteller mor om utryggheten det førte familien inn i. Men begge oppfattet situasjonen som en overgang, og innrettet seg deretter overfor barna.

Selv om vi ikke la så stor vekt på at vi ikke hadde så mye penger, eller at vi ikke hadde så god råd akkurat da, så prøvde vi likevel å gjøre som vanlig for dem.

Når dette kunne la seg gjøre, har det også sammenheng med at dette er en familie som er vant til å leve på én inntekt, slik at de må planlegge sine økonomiske disposisjoner nøye. Den vanskelige perioden medførte derfor ikke noe stort brudd i daglige rutiner.

Ellen⁴ snakker også om dette, men hun balanserer åpenheten mot at barna skal føle seg frie til å ta opp hvilke behov de har.

Altså, jeg er nokså åpen om det. Men jeg sier jo at er det noe de ønsker, så må de ikke være redd for å komme med det. For vi skal alltid klare å få det til – hvis det er noe som er viktig for dem. (–) De skal ikke liksom måtte la være å gjøre ting som er viktige sånn fordi at vi ikke har råd.

Når disse mødrene kan være så tydelige på at barnas ønsker og aktiviteter skal prioriteres, er det også fordi de har handlingsalternativer. Selv om inntektene var knappe, var de faste, og begge familiene beskriver et nettverk de kan støtte seg til i vanskelige perioder, og barnas aktiviteter og ønsker berøres derfor i liten grad.

Salma⁵ har også et nettverk som trår til ved behov, men hun har i utgangspunktet en vanskeligere situasjon fordi hun er avhengig av sosialhjelp og får tilskudd fra barnevernet slik at barna kan delta i fritidsaktiviteter. Hun sier om barna

Jeg tror de har sett det, de krever ikke mye. – Det er greit at de vet. – De skjønner at det som vi ikke har råd til, det har vi ikke.

---

⁴ Se s. 26.

⁵ Se s. 31.

Disse barna er altså i en annen posisjon, der mor ikke snakker så mye om vanskelighetene, men regner med at barna oppfatter hvor landet ligger, da de stiller lite krav. De tilpasser seg situasjonen, og det synes mor er greit. Her er det grunn til å ta opp Ridges (2002) spørsmål om hvem som skjerner hvem. Er det mor som skjerner barna ved ikke å snakke om situasjonen, eller er det barna som skjerner mor, da hennes taushet formidler at penger skal det ikke snakkes om og barna kan derfor heller ikke stille krav om noe?

Pedagogisk-verdiorienterte strategier

De materielt-handlingsorienterte strategiene som er beskrevet over, sikter mot at barna fra lavinntektsfamiliene skal være så like andre barn som mulig, gjennom å skaffe nok penger og utstyr til at barna kan ha og gjøre det barn flest har anledning til. De pedagogisk-verdiorienterte strategiene har et annet utgangspunkt. Realiteten er at familiene har for lite penger og dette får konsekvenser i hverdagen. Foreldrene erkjenner at deres barns liv er annerledes, og når de ikke kan dekke over dette viser de fram virkeligheten samtidig som de søker etter måter å kompensere for det som mangler og gi verdi og gyldighet til ting som ligger utenfor det vanligste i barnekulturen. Når pengene setter grenser for barna, vet foreldrene at det kan påføre barna ubehag og nederlag. Derfor må de handle på måter som gjør at barna forstår situasjonen, lærer å leve med den og kan finne andre måter å få innhold i livet enn det som ensidig kan knyttes til penger og forbruk.

Foreldrenes utsagn; åpenhet

Selv om noen foreldre ønsket å skjule de økonomiske vanskene, kom det tydelig fram at ikke alle satte likhetstegn mellom å skjermes og holde barna uvitende om den økonomiske situasjonen. Tvert imot, de fleste foreldrene valgte å være åpne overfor barna, selv om det var flere grader av åpenhet og variasjon i forhold til barnas alder. Blant annet kom det fram at foreldrene mente at de minste barna i familien verken hadde behov for å bli informert, eller hadde noen problemopplevelse. De fikk sine behov dekket. Det er først når barna kommer i skolealder at de blir mer bevisst på økonomisk ulikhet. Da begynner de å sammenligne seg med andre, det fortelles om opplevelser og ferieturer, og det blir synlig hvem som har de «riktige» tingene og hvem som ikke har dette. Dersom en familie ikke kan følge opp samme standard som barnas venner har, kan det kreve en begrunnelse. Dette står som et viktig motiv for å gi barna innsyn i familieøkonomien.

Vi har aldri prøvd å skjule hvorfor vi ikke har mer penger. Fordi de må jo få en grunn til hvorfor de ikke kan det eller det. Fordi det har vi ikke penger til nå. Så det har de alltid visst. – Ja, jeg synes man skal være åpen mot barna så de vet hvorfor det er sånn.

Denne moren velger en åpen holdning til barna. Hun forteller om barn som er aktive med venner og på fritidsarenaen, og spørsmål om deltakelse kommer ofte opp knyttet til penger og utstyr. Foreldrene strekker seg langt for å imøtekomme barna, men iblant må de avslå. Begrunnelsen er nøktern, pengene strekker ikke lenger.

En annen mor reflekterer rundt hvordan barna er skjermet.

De er jo ikke skjermet på den måten, for har vi ikke penger, så har vi ikke penger, og det får de klar beskjed om. – Ja, for de vet at det bare er faren som tjener penger, og de vet jo at det er regninger hver måned. Så for at de ikke skal føle at det bare er å fråtse, så har vi vel hele veien på en måte stagget de litt. For det er jo ikke oppkomme noen plass, som jeg sier. Så de måtte nok tidlig lære seg det.

Hun kan ikke skjerme barna sine for den økonomiske realiteten, for den merker barna daglig. Barna spør om penger når de skal ut med venner, noen kroner til snop på butikken etter skoletid, reisepenger for å besøke venner lenger unna osv., og mor må sette grenser. Når hun bruker et ord som fråtse, antyder mor at barnas behov er uuttømmelig og det er viktig for henne å realitetsorientere barna. De må lære at deres personlige ønsker og behov må underordnes familiehelheten. Regningene må først betales, så kan de resterende midlene fordeles.

Åpenheten kan likevel ha sin pris, og enkelte foreldre antyder at foreldrenes økonomiske vansker kan skape bekymringer for barna. Hans har kjent fattigdommen på kroppen fra han var barn. Han er gift, har to barn og bor til leie i et nedslitt hus i en industriby. Ingen av ektefellene har utdanning ut over grunnskolen, men de har begge vært vant til å jobbe fra de var ganske unge. På grunn av den manglende utdanningen har de måttet ta det som arbeidsmarkedet tilbød. Det har gått opp og ned, perioder med hardt fysisk arbeid har blitt avløst av perioder med ledighet. Noen uheldige økonomiske disposisjoner i ung alder har fulgt med på lasset, slik at de aldri har fått etablert seg på boligmarkedet i egen bolig. Derfor har det også blitt en del flyttinger, med resultat at barna har mistet litt av fotfestet i lokalmiljøet. Både Hans og han kone har sviktende fysisk helse. Hans forventer en uføretrygding, mens hun håper å komme i et attføringsopplegg. Men grunnlaget for ytelsene er svakt, og sosialkontoret blir ofte kontaktet. Noen ganger får

de hjelp, andre ganger blir det avslag. Selv om Hans tilsynelatende møter situasjonen sin med en viss galgenhumor, forteller han også om søvnløse netter, migrene og muskelsmerter. Her reflekterer han rundt skjerming av barna:

Jeg vet ikke, jeg har aldri vært av den oppfatning at jeg vil gjøre meg bedre enn det jeg er. Og sånn er jeg vel faktisk overfor ungene også. Altså, de har ikke noe inntrykk av at jeg har masse penger eller noe sånt, så de var ikke så store før jeg sa at de trengte ikke spørre meg om noe, for jeg er blakk. Men vi har alltid hatt en sånn åpen tone på det. Men det er klart, vi prøver jo ikke å trække de ned den veien heller, liksom. Og derfor får de penger og ting de ønsker seg innimellom når vi har en mulighet for det.

Hans viser dilemmaet tydelig. Han ønsker en åpen tone overfor barna, og mener det er viktig at de kjenner situasjonen. Det er vanskelig å begrunne hvorfor barna ikke kan få ting hvis ikke de er informert om at det skorter på penger. Kravet i kulturen tilsier at barn skal ha tilgang til forbruksartikler, og hvis noe nektes dem kan det oppleves som en sanksjon eller avvisning. Han må derfor begrunne overfor barna hvorfor de ikke kan få det andre har tilgang til, og begrunnelsen legitimeres av at det mangler penger. På denne måten blir problemet avpersonifisert, og ikke fars skyld. Dette understrekes igjen ved at når det er penger tilgjengelig får barna noe de ønsker seg og Hans demonstrerer sin kjærlighet og omtanke.

Samtidig som Hans vil være åpen, ser han at dette kan være vanskelig for barna. Når han sier han ikke vil trække barna ned, viser Hans at han har en erkjennelse av at han ikke skal påføre barna sine «voksne» problemer. Både han og kona kjenner situasjonen på kroppen i form av søvnløshet, fysiske og psykiske plager, og Hans kommer gjentatte ganger tilbake til at noe av det som sliter mest er at situasjonen går utover barna.

Barns egne bidrag

I de aller fleste familiene hadde barna noen penger til egen disposisjon. Enkelte fikk lommepenger som ble spart, de fleste fikk pengegaver til jul og bursdager, og noen gjorde tjenester og småjobber. Ikke alltid kunne disse pengene disponeres helt fritt.

Når de er på feriebesøk hos besteforeldrene får de litt penger. Og det sparer de. Så de betaler en del selv da, når de f.eks. reiser på hyttetur med klassen.

Moren som fortalte dette opplevde det problematisk at barna skulle betale selv for ting hun mente var hennes plikt som mor å dekke. Likevel kunne hun fortelle at barna var fornøyd. Dette tyder på at de var innforstått med situasjonen, tonet ned kravene sine og tok selv ansvar for prioritering av skoletur.

De gangene de får bursdagspenger så bruker de pengene på klær. De får ikke bruke de på leker, for det har de nok av, men klær og sminke og sånn, det synes de er veldig moro å gå og kjøpe. Så det har jeg sagt er greit.

Disse barna fikk velge hvordan de skulle bruke pengene sine innenfor en ramme som foreldrene definerte. Leker ble ansett unødvendig, men ved å kjøpe klær og «jenteting» fikk de både ting som var nyttige og ting som kunne signalisere at de hadde tilgang til det som var populært i jenteflokken.

Når barn selv må bidra økonomisk til sine egne aktiviteter gis dette en dobbel betydning. På den ene side blir det et tegn på at pengene ikke strekker til og kan defineres som et nederlag for foreldrene. På den andre siden blir det et virkemiddel foreldrene bruker til å lære barna å prioritere, gi dem forståelse av at ting koster og at det er sammenheng mellom hva man legger inn og hva man får ut av goder.

Alternative opplevelser

Ferier og opplevelser er en del av norske barns hverdag. Når man i skolen etter en ferie bruker barnas fortellinger som pedagogisk virkemiddel for å lære barna muntlig framstilling, lytting og fellesskap, har dette en sørgelig slagside. Ikke alle barn har de samme ferieopplevelsene, og mot spennende utenlandsturer kan andre aktiviteter bli nokså ubetydelige. Noe av den samme opplevelsen er til stede med hensyn til de stadig økende tilbudene på kommersielle opplevelsessentra som lekeparker, skianlegg og badeland, eller på det nære nivå; kino og MacDonalds.

- Vi satser på opplevelser som ikke koster noe
- Alt i Norge koster penger

er to tilsynelatende motsatte utsagn. Bakgrunnen er likevel den samme, en erkjennelse av hvor kostbart det kan være å gi barna del i de mest populære barneaktivitetene. At det andre utsagnet kommer fra en far med innvandrerbakgrunn, synes ikke tilfeldig. Det er ikke de gratis aktivitetene som flagges i reklamen, det kreves både kulturkunnskap og kompetanse for å finne fram til disse. Norge har en friluftskultur som flere av de etnisk norske

lavinntektsfamiliene trekker fram. Turer til skogs, med og uten ski, turer til sjøen med bading og fiske er reelle alternativer som foreldrene opplever at barna setter stor pris på. Og fortsatt vekker konseptet «det lille mennesket i den store naturen» beundring. Derfor kan også barn fortelle om sine turopplevelser og vite at fortellingen står seg.

Mer overraskende var det å se at kulturaktiviteter ofte ble nevnt som betydningsfulle alternative aktiviteter. I offentligheten beskrives dette ofte som borgerskapets og de velhavendes arenaer. Bibliotek, museer og utstillinger er eksempler på (nesten) gratis arenaer for opplevelse som foreldre brukte bevisst. Mange familier prioriterte sangkor og musikkopplæring for barna sine. I lys av bekymringen for nedgangen i skolekorps i Norge, var det også påfallende mange av informantenes barn som var med i dette. Og her er mange viktige momenter⁶ med. Barna lærer noe, de er med i et fellesskap, kostnadene er begrenset, og i tillegg gir korpset tilbud om turer, både innlands og utenlands. Om familien selv ikke har økonomi til å reise noe sted som hel familie, ble det trukket fram at disse turene var planlagt i så lang tid at det var mulig å spare langsiktig for å få det til.

Omdefinering av verdier

Flere av handlingene som er beskrevet over, kan gå inn i et mønster som knyttes til å omdefinere verdier. Når barna selv må betale for ting foreldrene i utgangspunktet mener hører til deres foreldreplikt å dekke, vil dilemmaet bli enklere å forholde seg til hvis det kan gis en positiv overbygning.

Barna har vært veldig godt informert hele tiden. Det har vært det som har gjort at situasjonen etter forholdene har gått bra, fordi de har skjønnet situasjonen og hjulpet til så godt de kan, stakkar. Så det har vært en veldig positiv opplevelse, oppi alt det negative. Og jeg tror barna og vi lærte mye av det, selv om jeg skulle vært det foruten.

Her møter vi igjen Dagny som fortalte om noen svært vanskelige år, som de nå er i ferd med å arbeide seg ut av. Barna har måttet ta et stort ansvar og Dagny legger ikke skjul på at det har vært mye negativt. Samtidig betoner hun at situasjonen har hatt sine positive sider, spesielt knyttet til det ansvaret barna har tatt. Når Dagny beskriver disse tingene nærmere, kommer det fram at de har hatt både en normativ og en problemløsende tilnærming til vanskene. Dagny har villet lære barna sine å være takknemlige for det de får hjemme, og at denne holdningen også skal nedfelle seg når de er ute i

---

⁶ Se utsagn fra Anna på s. 28.

samfunnet. Samtidig har det vært knapt, og da har familien satt seg sammen og drøftet situasjonen. Slik har barna fått god beskjed om hva de kunne forvente i den aktuelle situasjonen. Samtidig fikk de vite noe om hvilke handlingsalternativer de hadde og de kunne sammen finne alternative strategier. Dessuten har hvert barn i familien blitt prioritert på et område som har betydd noe spesielt akkurat for han eller henne. Dette har de forstått, de har innrettet seg og hjulpet til, og både barn og foreldre har lært mye. Når mor inkluderer de voksne i denne lærdommen sier hun implisitt at det har vært vanskelig for dem alle, men de har stått sammen om å løse problemene og kommet gjennom som et styrket familiefellesskap.

Andre foreldre reflekterer rundt ikke-materielle verdier. Kari er gift og har fire barn. Hun har valgt å være hjemme, mens mannen arbeider som lastebilsjåfør. De har egen enebolig i utkanten av et storbyområde. Det er så vidt det går rundt med økonomien, men fordi de har stor familie som kan trå litt til ved behov, greier de seg uten altfor store forsakelser. Kari og mannen styrer økonomien sammen, og når lønna kommer inn setter de seg ned og fordeler pengene etter et strengt budsjett. De følger med på tilbud i avisene, og sparer mye på maten ved at de kan kjøpe inn i store partier og lagre i egen matkjeller. Selv om det er knapt, greier de å sette av litt penger hver måned på en bufferkonto, slik at hvis det kommer en uforutsett utgift har de som regel penger til å ta den. Kari har en tydelig verdiorientering, og legger sterk vekt på at barna skal lære å ta vare på hverandre. I det ligger også at de skal dele med andre og forstå at de ikke kan få alt de peker på. Hun og mannen vil gi barna andre verdier enn de materielle, og satser derfor på opplevelser knyttet til friluftsliv og kultur. Barna er aktive, og har alle hver sin organiserte fritidsaktivitet. Kari legger til:

Det er klart at hadde vi hatt mer penger kunne barna kanskje vært med på flere ting. Men om de hadde hatt det noe bedre av den grunn, det vet jeg ikke. Jeg tror ikke de hadde hatt det noe bedre om de hadde hatt tipp topp moderne tøy hele tid.

Line er alene med to barn. Hun har forsøkt å livnære seg som keramiker, men dette har vært en svært usikker levevei. Hun har også holdt litt kurs, men har måttet skjøte på med strøjobber for å ha tilstrekkelig inntekt til seg og barna. I lange perioder har hun også gått arbeidsledig, men har som regel hatt for svakt inntektsgrunnlag til å få tilstrekkelig med dagpenger. Sosialkontoret har da vært eneste utvei. Siden økonomien alltid har vært skral, har hun aldri etablert seg i egen bolig, og prisgitt leiemarkedet har hun vært mye på flyttefot. Nå har hun fått leid et hus der hun har plass til

keramikkverksted, der hun håper at hun kan få litt inntekt av håndverket sitt igjen. Derfor ser livet hennes lysere ut nå enn på lenge. Hun beskriver periodene da hun har gått uten penger som en negativ spiral som har drevet henne inn i angst og isolasjon. Lyden av postbudet trigget angsten, postkassa ble ikke tømt, og når hun en gang iblant hentet den, ble regningene kastet. Sosial omgang var vanskelig siden hun ikke hadde penger, og kom det inn et lite beløp var det likevel ikke nok til å dekke utgiftene, så da kunne hun like godt bruke det på noe som ga kortvarig glede. Line har vært glad for at barna har hatt andre slektninger rundt seg, som kunne støtte opp om dem i den vanskeligste tiden. Men til tross for de harde periodene har Line lagt vekt på at livet har viktigere verdier enn de materielle, og hun har et åpent og godt forhold til barna sine:

Jeg tror jeg har et greit forhold til barna mine, vi er åpne med hverandre. Og på en måte er det det eneste jeg har hatt, og kunnet gi dem. Det blir sånn mer menneskelig, tror jeg.

Farukh kom fra Pakistan til Norge på slutten av åttitallet. Da var det lett å få arbeid, og han hadde gode forhold noen år. Så reiste han hjem til Pakistan, men når han så kom tilbake til Norge for ti år siden, hadde arbeidsmarkedet snudd. Samtidig kom det til helseproblemer både for han og kona. Nå er han i en usikker situasjon i grenseland mellom langtidsledighet og uføretrygding. Han bor med kone og fem barn i kommunal leilighet og lever på sosialhjelp. Farukh er en mester i å få pengene til å strekke langt. Han har full oversikt over hvor det lønner seg å handle mat, og går fra butikk til butikk for å få med de billigste tilbudene. Han bruker også bruktmarkedet hyppig, og både han og kona greier seg med lite til eget forbruk. Det som bekymrer Farukh er barna. Han ser at de sliter med kontrastene mellom det de selv har tilgang til og den overfloden de ser i samfunnet rundt seg. Derfor argumenterer han ofte med sosialtjenesten at de må ta hensyn til barnas behov når sosialhjelpen måles ut. Han frykter at mangelen skal friste barna til å begå kriminelle handlinger, og mener dette kan forhindres hvis sosialtjenesten en gang iblant kunne gi ekstra tilskudd til barnas spesielle behov. Samtidig er han for egen del opptatt av at pengene betyr lite i det lange løp. For han selv er det viktigere å kunne være en ressurs for andre, og han forsøker også å gi barna del i denne livsfilosofien:

Jeg har en filosofi – det å ha dårlig råd eller god råd, det er ingenting. En må være fornøyd, og jeg er fornøyd med de små ting.

Utsagnene fra tre foreldre i svært forskjellige livssituasjoner beskriver på hver sin måte det samme. Lykken ligger ikke i det materielle. Det er det mellommenneskelige det kommer an på, og hvilken innstilling du har til livet. Melberg (2004) understreker det samme når hun påpeker at studier av livskvalitet og levekår ikke viser noen lineær sammenheng mellom disse. Næss (2001) knytter livskvalitet til individer og individers opplevelse og verdier. Lavekår er et av flere elementer som inngår i definisjonen, der både fysisk og psykisk helse, samt psykisk velvære, er med. Når foreldre søker å skjerme barna sine fra konsekvensene av lav inntekt, må de legge større vekt på andre sider av livet enn det som kan knyttes til økonomi. Barn skal ha det godt, og mangler på det økonomisk-materielle området må erstattes av kompenserende ting og aktiviteter. Hvis dette skal få den ønskete effekt må foreldrene i tillegg gi sine disposisjoner en verdimelessig overbygning, som at det ikke er bra for barn å få alt de ønsker seg, eller i mer ideologisk retning, som en motkultur til forbrukersamfunnet.

I visse situasjoner blir disse verdiene utfordret. I vår kultur handler det spesielt om julen.

Vi merker ikke så mye forbrukspress i det daglige, men 1. juledag spesielt, når nabobarna har fått julegaver for mange tusen hver, da kan det være litt sårt for våre å ikke være med på det der. – Men jeg har nesten vært overrasket over hvor fornøyde de har vært med det de har fått til julaften. Det er en veldig spesiell dag hvor en merker at en har begrensa ressurser og ikke kan gi barna alt de ønsker seg.

Så mens foreldre og barn i det daglige kan finne en balanse mellom materielle og ikke-materielle verdier, vil den kommersialiserte julen og i noen grad bursdager kunne undergrave de strategiene foreldrene bygger opp. For noen av familiene balanseres dette hvis de har mange barn. Det er lettere å forklare at hver ikke kan få så mange og kostbare ting hvis det er mange å dele på. Dette gjelder både som forklaring til egne barn og forklaringer barna kan bruke til andre barn når de selv ikke kan framvise de dyreste tingene.

Lik eller forskjellig?

Jeg har søkt å sette fokus på hvilke handlingsalternativer foreldre har for å skjerme barna sine for konsekvenser av å leve med lav inntekt. Mitt utgangspunkt har vært at foreldrenes handlinger er styrt av et overordnet forhold; å legge til rette for at barna ikke utsettes for sosial eksklusjon ved å gi dem en normal barndom. Gjennom egne erfaringer med svak økonomi, er mange foreldre ofte konfrontert med de eksklusjonsmekanismer det kan utløse, og hvilke begrensninger dette legger på deres voksne liv. Med den erfaringen som bakgrunn blir det viktig å etablere et annet utgangspunkt for barna. Det må likevel tas en reservasjon. Mange av foreldrene framstår som vel integrerte personer som er aktive deltakere i nettverk og nærmiljø. Samtidig er det tydelig at ved å se isolert på den økonomisk svakeste gruppa synes det som eksklusjonsmekanismene er i funksjon. Lite penger isolerer, nettverket snevres inn, de er utenfor arbeidslivet og har lite tro på egen innflytelse gjennom sivile og demokratiske kanaler.

Sen (1992) bruker begrepet «lack of capabilities», som en nøkkelkomponent i eksklusjonsprosessen. Hvis barn ikke får tilgang til et bredt spekter med ressurser, vil de ha vansker med å utvikle de evner som skal til for å fungere som integrerte personer i samfunnet. I barnelivet handler det om å få nødvendig skolegang, kunne delta med jevnaldrende i lek og fritid, og samtidig ha tilgang til kulturelle impulser. Med støtte i Ridge (2002) har jeg forholdt meg til Commins (1993) fjerde arena; familie og lokalmiljø som gir mellommenneskelig integrering. Faren ved dette er at eksklusjonsmekanismene individualiseres og knyttes til egenskaper ved personer, slik at foreldrenes handlingsevner ensidig blir vurdert som avgjørende for hvorvidt barna unngår sosial eksklusjon. Derfor må vi hele tiden ha for øye at det foreligger sosiale og økonomiske ulikheter som ikke kan overkommes annet enn på politisk plan. Når foreldrene snakker om prioriteringer for at barna skal være med på det som foregår i skolens regi, slår de samtidig hull i myten om at vi har gratis skole for alle i Norge. Det ligger utgifter i systemet som ikke skolen dekker. Det samme gjelder fritidssektoren. Denne er organisert på en måte som gjør at det trenges både utstyr, penger og transport for å delta. I tillegg kreves det ofte innsats fra foreldrene, som betyr at det må settes av betydelige tidsressurser. Velferdsordningene fanger opp mange, men gjennom økende regelstyring faller mange utenfor, og spesielt barnefamiliene er utsatt.

Mitt utgangspunkt for å belyse problemstillingen var at skjerming kunne forstås som strategier for å hindre eller dempe negative følger av at familieøkonomien kan begrense mulighetene for å oppnå det som er vanlig blant barn flest, samt sørge for at barna i minst mulig grad skiller seg fra barn fra bedre stilte familier. Gjennom intervjuene ble det tydelig at dette handlet om å gi barna en normal barndom, og mange foreldre uttrykte engstelse for at barna skulle bli satt utenfor. Det er ikke foreldrene som verken ekskluderer eller inkluderer, de kan bare legge forhold til rette. For barna handler det om å bli inkludert i et miljø blant jevnaldrende. Inkludering er ikke noe entydig begrep. Inkludering forekommer på minst to nivå; å være godtatt og å delta, og det er flere forhold som kan fremme inkludering, både i og utenfor individet. I småbarnsalderen kan vi se det knyttet til barns sosiale ferdigheter. Både et sjenert, tilbaketrukket barn og et som er vilt og utagerende, kan lett komme på utsiden av barnegruppa, mens de som er åpne og kreative til å finne på leker og aktiviteter samler andre rundt seg. Her handler det i liten grad om hva barnet har, men om ferdigheter til å utnytte de mulighetene som er tilgjengelig. På et tidspunkt i oppveksten snur dette, og gjenstander, klær og utstyr, blir viktige markører som får betydning for posisjonen i miljøet blant jevnaldrende. Dette synes å være utgangspunktet for skjermingsstrategiene jeg har kalt materielt-handlingsorienterte strategier.

Gjennom disse strategiene søker foreldrene å la barna være så like andre barn som mulig, ved å sørge for at barna har og kan delta i det samme som barn flest. Foreldrenes prioriteringer går i to retninger; likhet gjennom å ha de riktige tingene, eller gjennom handlinger som deltakelse i organiserte fritidsaktiviteter o.l. Mye tyder på at hva foreldrene vektlegger har noe å si for hvordan de er i stand til å skjerme barna. I et rikt og forbruksorientert samfunn som det norske, vil trender og moter skifte raskt. Dette setter også preg på barnelivet. Selv leker er sesongvare og det kommer stadig nye varianter av leker og spill. Barn vet godt hva de skal ønske seg, men i våre familier er mulighetene til å skaffe dette begrenset. Moren som forteller at hun gråter fordi datteren ikke kan få de samme merkeklærne som det andre jenter har, og moren som avstår fra røyk for at sønnen skal få det nyeste dataspillet, har det til felles at de opplever at barna får en dårligere tilværelse uten disse tingene. Barn vil sammenligne seg med andre, og hvilke ting de har vil kunne avgjøre hvor de blir plassert i flokken av jevnaldrende. Brusdal (2004) sier at «å ha bestemte gjenstander kan gi status og definisjonsmakt, hvem som får være med og hvem som ikke får være med». Dersom foreldrene ikke kan gi barna det som skal til for å bli godtatt i barneflokk, er det

nærliggende å tenke at det går utover deres opplevelse av sin forelderrolle. De lever derfor i et konstant press, og hvis skjerming av barna er ensbetydende med å sørge for at de har de «riktige» tingene, vil foreldrene oppleve nederlag både på vegne av sine barn og som foreldre.

Foreldrene som satser på aktivitet synes å ha mer handlingsrom. Med fokus på likhet gjennom deltakelse i fritidsaktiviteter, er det svært mange alternativer både på type aktivitet, utbytte og hvilke kostnader som er forbundet med den enkelte aktivitet. Foreldrene kan ta en viss regi og styre barns interesser i en ønsket retning. Som vi har sett er det flere ting enn kostnader som er avgjørende for hva som blir prioritert. Men selv om foreldrenes prioriteringer er viktig, er det likevel barna som velger om de vil delta. Hvis ikke aktiviteten passer med barnas interesser, vil de sannsynligvis slutte. Derfor blir det også en avveining for den voksne, mellom barnas mening, økonomi og utbytte. Barns valg av fritidsaktiviteter styres ofte av hva kameratene gjør, og hvis alle venninnene f. eks. går på ridekurs, kan det oppleves ekskluderende å være den som ikke har økonomi til dette. Hva som er tilgjengelig lokalt har også stor betydning, da tilgjengeligheten vil avgjøre om dette er en aktivitet mange er med i og som derfor fungerer som populær møteplass. I utvalget ser vi likevel en del barn som ikke er med i fritidsaktiviteter selv om foreldrene sier de ønsker at barna skal delta. Dette kan dreie seg om manglende interesse, men det kan også tolkes som utslag av selvekskludering (Ridge 2002). Hvis barna vet at deltakelse vil ha både økonomiske og praktiske omkostninger som det er vanskelig for foreldrene å greie, kan deres løsning være å avslå å delta, for på den måten å bidra til å lette litt på det økonomiske presset i hjemmet.

Det kan ligge en etnisk dimensjon i hvilke handlingsvalg foreldrene gjør. Minoritetsbarn har samlet sett noe lavere deltakelse i fritidsaktiviteter enn det etnisk norske barn har (Krange og Strandbu 2004, Stefansen 2004). Dette kan ha flere årsaker. Foreldrene kan være ukjente med den norske organisasjonskulturen, og heller ikke ønske barna eksponert for spesielt norske kulturimpulser. Dessuten kan kostnader og krav til deltakelse i dugnader, kjøring osv. ligge utenfor det de ønsker å prioritere i en strevsom hverdag (Strandbu 2002). I vårt materiale handler det imidlertid først og fremst om kostnader. Mens de fleste etnisk norske foreldrene i stor grad legger vekt på at barna skal delta i fritidsaktiviteter, synes det som noen av minoritetsforeldrene prioriterer at barna skal ha de «riktige» tingene. Dette kan synes å stå i motsetning til funnene i Barns levekår (2004) der det går fram at barn med ikke-vestlig innvandrerbakgrunn har færre forbruksgjenstander enn andre. Her handler det imidlertid ikke først og fremst om hvor

mange ting eller merkeklær barna faktisk har, det dreier seg om tingenes symbolverdi og hva som oppleves inkluderende. En bukse fra BikBok kan oppfattes som viktigere for å bli inkludert i venninneflokket enn å være med i det lokale idrettslaget. Prioriteringen av ting er likevel ikke entydig. Flere barn fra minoritetsfamiliene er aktive i idrett. I noen tilfeller er dette dekket gjennom barneverntjenesten, og hvis ikke det ble stilt midler til rådighet på denne måten ville antakelig aktiviteten vært prioritert bort. Det er også flere av barna som er med i gratis aktivitetstilbud organisert for barn med minoritetsbakgrunn. Her kan de bygge nettverk innen egen gruppe, men det etableres i liten grad broer over til det norske. Den sosial kapital som bygges opp kan derfor bli en bremse for inklusjon i samfunnet på lang sikt (Backe-Hansen 2005).

Når foreldrene vet at det ikke er mulig for dem å følge opp økonomisk på alle områder, må de søke å gi barna løsninger som fremmer barnas mestring av å være annerledes. Andenæs (2004) beskriver foreldre som «støtdempere» og «realitetsinstruktører». Som «støtdempere» er de mottagere av barnas frustrasjon og konfrontasjon med virkeligheten, og tar av og demper for de tyngste slagene. Samtidig er det en del av foreldrerollen å lære barn å forholde seg til den virkeligheten de lever i, og hjelpe de å forstå og fortolke sine opplevelser. Det er her de pedagogisk-verdistyrte strategiene kommer inn.

Foreldrenes beskrivelser av strategiene de bruker i dette feltet, kan leses inn i Antonovskys (1987) modell om salutogene (helsefremmende) faktorer og opplevelse av sammenheng (Sense of Coherence). Foreldrene hjelper barna til å forstå hvorfor de ikke kan ha det som alle andre, når de velger å være åpne om familiens økonomiske situasjon. Ved å gi barna del i alternative handlinger og aktiviteter gjør de situasjonen håndterbar. Den får mening når det bygges opp en ideologi som baserer seg på andre verdier enn de materielle. Eller meningen kan ligge i å framheve det som en positiv læresituasjon når barna ikke kan få alt de ønsker seg, når som helst. Når faktorene forståelse, håndterbarhet og mening er til stede i en vanskelig situasjon, hevder Antonovsky at personene som er i situasjonen er beskyttet mot negative følger av stresset som er knyttet til hendelsene.

Heckhausen og Schultz (1995) kan bidra med en utvidelse av forståelsen av mestring, ved sin livsløpsteori om kontroll. De skiller mellom primærkontroll og sekundærkontroll, der primærkontroll er en atferd der individet påvirker sine omgivelser slik at disse (i varierende grad) tilpasses ens egne ønsker. Sekundærkontroll beskrives som en indre prosess der individet tilpasser seg omgivelsene gjennom en bearbeiding av egne tanker

og følelser på en måte som gjør at opplevelsen av tap reduseres (Grue 1998). Valg av mestringsmekanismer synes å ha sammenheng med om en stressituasjon vurderes som mulig å kontrollere, eller er utenfor individets kontroll (Holahan et al. 1996). Når foreldrene greier å prioritere eller skaffe tilstrekkelig med penger til at barna deres kan være som de andre, har de primærkontroll, mens når situasjonen avslører barnas annerledeshet trer sekundærkontrollen inn, og det blir et prosjekt for foreldrene å sørge for at barna kan oppleve dette som greit, ja til og med positivt i enkelte tilfeller.

Så kan en spørre hvordan hovedstrategiene står i forhold til hverandre. Alle familiene benytter noen strategier som går under hovedkategorien materielt-handlingsorienterte strategier, der strategiene knyttet til egne ressurser var gjennomgående, mens det varierte mer hva familiene benyttet av støtte utenfra. Ser vi på de pedagogisk-verdiorienterte strategiene, nyaneres bildet. Igjen synes det som det er familier med innvandrerbakgrunn som skiller seg ut, og i minst grad bruker disse strategiene. Det er vanskelig å være fattig i rike omgivelser (Underlid 2005), og for ikke-vestlige innvandrere vil det ved migrasjonen ofte ligge forventninger om materiell rikdom når man kommer til et vestlig land. Den materielle orienteringen blir dermed sterk, og skaper lite rom for alternativ verdidannelse. Det krever dessuten både kulturkunnskap og overskudd å finne gratis eller rimelige alternativer til barna, og hvis foreldre har liten kontakt til norske miljø, vil de heller ikke få korreksjoner til barnas ønskebilde av hva man må ha som barn i Norge. Vi ser altså at der det satses på inkludering gjennom å ha de rette tingene, vil de materielt-handlingsorienterte strategiene stå sterkest.

Når vi ser på familiene der de pedagogisk-verdiorienterte strategiene synliggjøres sterkest, kommer andre spørsmål opp. Velger de denne orienteringen som en mestringsstrategi for å makte å leve med sin trange økonomi, eller er noen av familiene kommet i lavinntektsgruppa nettopp fordi de har en grunnleggende ikke-materiell orientering? Antakelig har vi i utvalget eksempler på begge deler. Noen av familiene står fram som «selvvalgt» fattige. De hevder fordelene ved at den ene ektefellen, dvs. mor, er hjemme mens barna er små, flere har valgt å ha mange barn og de prioriterer tid framfor mye jobb. Det kan likevel stilles spørsmål om hvor fritt valg de har hatt. Disse mødrene mangler ofte yrkesutdanning, og avhengig av bosted er det begrenset hva slags arbeid som er tilgjengelig for dem. Kombinasjonen av mange barn og lavt lønnet arbeid gjør det ulønnsomt å arbeide utenfor hjemmet. Fortellingene deres viser da også at når barna kommer i skolen, får mødrene en ny frihet, og velger å søke jobb eller utdanning.

Avsluttende kommentarer

Kan foreldre skjerme barna sine? Svaret blir ikke noe entydig ja eller nei, men vil være avhengig av mange forhold både i og utenfor familien. Alle foreldrene er imidlertid opptatt av dette, at de kan gi barna en normal barndom der de i minst mulig grad skiller seg ut fra andre barn. Vi har sett at selv om alle familiene beskriver en tilværelse der det er vanskelig å få pengene til å strekke til, varierer likevel inntektene. Noen har mer å rutte med enn andre, og får dermed større spillerom for å gjøre prioriteringer. Alle foreldrene tar utgangspunkt i et sett materielt-handlingsorienterte strategier som legger vekt på at barna så langt som mulig skal være lik andre barn. Der disse strategiene kommer til kort, endres fokus i retning av pedagogisk-verdiorienterte strategier hos noen av foreldrene. Her tydeliggjøres forskjellene, men barna får begrunnelser og instrumenter til å mestre sin annerledeshet. Samtidig er det variasjoner i hva foreldrene vektlegger for barna sine, noen satser primært på inklusjon gjennom «å gjøre», andre gjennom «å ha». Her kommer det også til syne visse etniske variasjoner, når de fleste etnisk norske framhever aktiviteter, mens noen av foreldrene med innvandrerbakgrunn antyder at å ha et sett med riktige ting har primær betydning. Samtidig viser de hvordan de kommer til kort med å skaffe barna sine disse tingene. Langt på vei er vi inne på et problem knyttet til innvandring. Innvandrene er overrepresentert i fattigdomsgruppa (Epland 2001, Ytrehus 2004, Mogstad 2005), de har færre familieressurser å spille på (Skevik 2004) og de har mindre grad av kulturkunnskap som kan gi alternative løsninger. Barna i disse familiene vil stå i fare for å bli sosialt ekskludert. Rysst (2005) peker på at det er en komplisert sammenheng mellom forbruk, økonomi, tilhørighet og sosial eksklusjon for barn med minoritetsbakgrunn. Som i mange andre forhold kan en frykte en kumulativ effekt og stille spørsmål hva sosial eksklusjon i dag vil gjøre med barnas muligheter i morgen. Noen av disse familiene beskriver likevel et godt samhold innen egen etnisk gruppe, og i den grad barna er inkludert her, vil de være skjermet innad i dette fellesskapet.

Kombinasjonen av å være i den økonomisk svakeste gruppa, slik mange av familiene med innvandrerbakgrunn er, og en materiell orientering, gjør skjermingsoppgaven vanskelig for foreldrene. De kommer hele tiden til kort, og flere av intervjuene er preget av betydelig motløshet, som f.eks. Salma og Omar. Der de pedagogisk-verdiorienterte strategiene er tydelig, ser

vi også en større optimisme, med bruk av mestringsstrategier både av problemløsende og kognitiv art. Samtidig opptrer foreldre som positivt mestrende modeller for barna. Dette demper presset på barna både nå og videre mot voksenalder.

Når foreldrene blir spurt om hva som kan være til hjelp i deres situasjon, er det ofte de nære ting som fritidsaktiviteter og kostnadene til disse som trekkes fram. Her er det mye å gjøre i framtida for å få gode ordninger så barna fra de inntektsfattige familiene ikke faller ut. Spesielt idretten fanger opp mange, men som vi har sett ekskluderer også idretten gjennom høye kostnader ved deltakelse. Et viktig funn er dessuten hvilken betydning kulturlivet har. Ikke bare som organiserte fritidsaktiviteter for barn og unge, men også som opplevelsessentre og kulturformidlere for hele familien. Når de offentlige budsjetter skal i havn, er svært ofte kulturbudsjettene salderingspost og kuttes til fordel for «viktigere» oppgaver. Kultursektoren, både den frivillige og offentlige, må få romslige økonomiske kår, men må også være sitt ansvar bevisst ved å iverksette tiltak for å nå fram til utsatte grupper. Først da kan den i enda større grad fylle sin funksjon som en forebyggende og inkluderende arena for alle barn og unge.

Etter at Fattigdomsmeldinga (2002–2003) kom, har det foregått en diskusjon om hvordan en best kan hjelpe folk ut av fattigdommen. Den daværende regjeringen gikk inn for målretta tiltak rettet mot de aller fattigste for å bedre deres kår, men ved regjeringens slutt kan en ikke si at dette målet er nådd. Funnene i prosjektet Barns levekår peker i en annen retning. Det synes som det er de generelle ordningene som gjør at flere familier til en viss grad kan holde hodet over vannet, og få et lite overskudd som kan prioriteres til barna. Flere foreldre er også svært opptatt av at dette er ordninger det ikke hefter noe stigmatiserende ved.

Fattigdom dreier seg først og fremst om å ha for lite penger. Spørsmålet er derfor hvordan disse barnefamiliene kan sikres et inntektsgrunnlag som gjør at de har tilstrekkelig økonomisk handlingsrom til å ivareta barnas behov. Det er politisk enighet om at utdanning og arbeid er nøkkel til inntektssikring. Men det vil alltid være noen som av forskjellige årsaker faller utenfor arbeidslivet, og også deres behov må ivaretas. Forslaget om en garantert minsteinntekt for alle har vært diskutert i mange år, men også imøtegått ut fra en tenkning om at dette vil undergrave arbeidslysten hos mange. Faren er også at en slik minsteinntekt vil være for knapp til at mottakerne kommer ut av en fattigdomssituasjon. Stolanowski og Tvetene (2005) har imidlertid utviklet et forslag til system for inntektssikring som er fleksibelt i forhold til å kunne kombinere offentlige ytelser med forskjellige

grader av kvalifisering og arbeid, og som bygger på prinsippet at alle skal ha tilstrekkelig til livets opphold.

Mange av foreldrene som deltok i vår studie var i arbeid. Likevel strakk ikke inntekten til. Dette er en utfordring til arbeidslivet om å tilby forsvarlige lønnsforhold. I en globalisert verden med fri flyt av arbeidskraft vil lønninger være under press, noe som i verste fall kan føre til lønninger som ikke gir tilstrekkelig inntektsgrunnlag til å dekke vanlige levekårsutgifter. Derfor må det politiske system og arbeidslivet trekke sammen for å sikre at norske lønninger gir en forsvarlig inntekt å leve av.

Summary

This report is based on qualitative interviews with 26 parents in low-income families (below 60 percent of the median income). This is part of an ongoing longitudinal study called «Children's level of living – the impact of family economy for children's lives», a study that includes both quantitative and qualitative data. The results from the first quantitative study (Sandbæk 2004), indicate that low-income parents partly succeed in protecting their children from the effects of low income. This report analyses the parent's protective strategies.

The parents' main aim is to give their children a normal childhood. In contemporary Norwegian childhood it is important to have access to both activities and consumer goods, and there are increasing costs connected to these. Children without access to these things risk being excluded from their peers. To prevent social exclusion of their children, the parents use a set of strategies, defined as material- and action-oriented strategies, aimed at reducing the material differences between their children and their peers. The parents prioritize the children's needs over their own, and when their own resources are insufficient, they seek support from other sources. There seems to be a hierarchy of actions, where the parents start with renouncing important needs in their own life. With a limited family economy, there are clear limitations in the extent to which children's wishes can be fulfilled, and the parents have to prioritize between the children's different needs. The children inherit clothes, toys and other goods from relatives and friends, the parents are buying reduced-price or second-hand to supply the children the things that are common among their peers. Most of the families have supportive networks. For ethnic Norwegians, grandparents are most important, while among ethnic minority families parents' siblings and friends provide most support. A few families lack these networks, and feel forced to borrow money, specially to pay for extra costs for school-activities. The families with the lowest income also seek support from the welfare services, and some children take part in funded activities.

However, parents with low incomes are not able to cover all their children's needs. This is the basis for another set of strategies that acknowledge the differences, and give the children instruments to cope with this. I have called this pedagogical- and value-oriented strategies, aimed at giving their children alternative values more in tune with the family's economic

circumstances. Here the children have to contribute to the family economy, to learn the cost of things, and to prioritize. The parents seek to find free or low-cost activities, and in some cases they redefine values in a non-material direction. Most of the parents inform the children about the financial situation, but they have to find a balance, not to upset the children.

The combination of having very low means and a material orientation, as many ethnic minority families do, makes it difficult to protect the children. The parents feel they are failing, and many of the interviews are characterized by hopelessness. Where the pedagogical- and value-oriented strategies are explicit, there is more optimism, and we see both cognitive and problem-solving coping strategies in action. The parents become coping models for their children, and through this they reduce the pressure on the children, now and in the future.

Finally the report presents a set of political implications. To reduce poverty, people must have sufficient income, from work or through the welfare-system. More parents were concerned with the advantage of universal measures; these are not stigmatizing and give the family the little extra they need to secure the children's needs. They also focused on culture and the costs of leisure activities. This leads to a conclusion that cultural and civil organizations must be aware of their responsibility to reach vulnerable groups, and the organizations must have a secure economic base to fulfil a function as arenas of inclusion for all children and adolescents.

Litteratur

- Andenæs, A. (2004). Hvorfor ser vi ikke fattigdommen? *Nordisk sosialt arbeid*, Nr. 1 2004, Vol. 24
- Antonovsky, A. (1987) *Unravelling the Mystery of Health*. San Francisco: Jossey Bass Publishers
- Backe-Hansen, E. (2005). Sosial kapital: Ny kunnskap om barn og unges tilværelse og utviklingsforløp og grunnlag for politikktutforming? Et forprosjekt. Oslo: NOVA, *prosjektskisse* til Norges forskningsråd
- Barne- og familiedepartementet, Rundskriv Q-0982. Retningslinjer om kommunale Hjelpetiltak, jf. Barnevernloven § 4–4.
- Bradshaw, J. (red.) (2001). *Poverty: The outcomes for children*. York: University of York
- Brusdal, R. (2002). Foreldre som oppdragere – selvstendig eller styrt valgfrihet? Om barns arbeidsforpliktelser, lommepenger og andre penger. *Barn* nr. 1, 2002
- Brusdal, R. (2004). *Kommersiell oppvekst – noen tanker omkring kommersialiseringen og dens konsekvenser*. Oslo: SIFO Prosjektnotat nr. 7 – 2004
- Bynner, J. (2002). Risks and outcome of social exclusion. Insights from longitudinal data. *Paper*, London: University of London, Institute of education
- Commins, P. (ed.) (1993). *Combating exclusion in Ireland 1990–1994. A Midway Report*. Brussels: European Commission
- Elstad, J.I. (2004). Foreldrenes helse og livskvalitet. I Sandbæk, M. (red) (2004) *Barns levekår. Hva betyr familiens inntekt?* Oslo: NOVA Rapport 11/04
- Epland, J. (2001). *Barn i husholdninger med lav inntekt. Omfang, utvikling, årsaker*. Oslo: Statistisk sentralbyrå, rapport 2001/09
- Epland, Jon (2005). *Veier inn i og ut av fattigdom: Inntektsmobilitet blant lavinntektshushold*. Oslo: Statistisk sentralbyrå, rapport 2005/16
- Fløtten, T. (2006). *Poverty and social exclusion – two sides of the same coin? A comparative study of Norway and Estonia*. Sammendrag: www.fafo.no/pro/tof-dr.grad.htm
- Flåte, S., Lagerstrøm, B.O. og Wedde, E. (2004). *Barns levekår i lavinntektsfamilier. Dokumentasjonsrapport*. Oslo: Statistisk sentralbyrå. Notater
- FNs konvensjon om barns rettigheter (1989)
- Fauske, Halvor og Tormod Øia (2003). *Oppvekst i Norge*. Oslo: Abstrakt forlag

- Grue, Lars (1998). *På terskelen. En undersøkelse av funksjonshemmet ungdoms sosiale tilhørighet, selvbilde og livskvalitet*. Oslo: NOVA Rapport 6/98
- Gullestad, Marianne (2002). *Det norske sett med nye øyne: Kritisk analyse av norsk innvandringsdebatt*. Oslo: Universitetsforlaget
- Gustafsson, B. og Pedersen, P. (red.) (2000). *Poverty and low income in the Nordic countries*. Aldershot: Ashgate.
- Heckhausen, J. og Schultz, R. (1995). A Life-Span Theory of Control. *Psychological Review*, 102(2):284–304
- Hjelmtveit, V. (2004). *Barn og unge i familier med langvarig økonomisk sosialhjelp*. Sammendragsrapport Oslo: Høgskolen i Oslo Rapportnummer 43–04
- Holahan, C.J., R.H. Moos og J.A. Schaefer (1996). Coping, Stress Resistance, and Growth: Conceptualizing Adaptive Functioning. I Zeidner, M. og N.S. Endler, *Handbook of Coping. Theory, Research, Applications*. New York: John Wiley & Sons Inc.
- Hussain, M.A. (2004). *Børnefattigdom i Danmark 2002. Tema: Fattidommens dynamik*. København: Socialforskningsinstituttet og Red Barnet
- Kempson, E. (1996). *Life on a low income*. York: YPS: Joseph Rowntree Foundation
- Krange, Olve og Åse Strandbu (2004). *Ungdom, idrett og friluftsliv. Skillelinjer i ungdomsbefolkningen og endringer fra 1992–2002*. Oslo: NOVA Rapport 16/04
- Kvale, S. (2001). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal akademisk
- Lov om barn og foreldre (Barneloven). Lov av 8. april 1981 nr. 7
- Lov om barneverntjenester. Lov av 17. juli 1992, nr. 100
- Melberg, K. (2004). Levekår og livskvalitet. Jeg er tilfreds med levekårene mine, men har jeg det faktisk godt? *Tidsskrift for velferdsforskning*. Vol.7, No 3, 2004
- Middelton, S. og Adelman, L. (2001). *The Poverty and Social Exclusion Survey of Britain: Implications for the assessment of social security provision for children in Europe*
- Middelton, S. og Adelman, L. (2004). Social Exclusion in Childhood: More of the Same or Something Different? I Klöckner C. og Paetzel, U. (Hrsg.) *Kinderheitsforschung und kommunale Praxis. Praxisnahe Erkenntnisse aus der aktuellen Kinderheitsforschung*. Wiesbaden: VS Vorlag für Sozialwissenschaften
- Mogstad, M (2005). *Fattigdom i Stor-Osloregionen. En empirisk analyse*. Oslo: Statistisk sentralbyrå , Rapport 2005/11
- Nordahl, T. (2005). *Læringsmiljø og pedagogisk analyse. En beskrivelse og evaluering av LP-modellen*. Oslo: NOVA Rapport 19/05
- Næss, S. (2001). *Livskvalitet som psykisk velvære*. Oslo: NOVA, Rapport 3/01
- Näsman, E. og von Gerber, C. (1996). *Mamma pappa utan jobb*. Stockholm: Rädda Barnen

- Olesen, Jesper (2003). *Det forbrugende barn*. København: Hans Reitzels Forlag
- Pahl, J. (1989). *Money and Marriage*. Basingstoke: Macmillian
- Ridge, Tess (2002). *Childhood poverty and social exclusion. From a child's Perspective*. Bristol: The Policy Press
- Ringen, S. & Halpin, B. (1997). «Children, Standards of Living and Distributions within the Family» *Journal of Social Policy* 26 (1), 21–42
- Room, G. (1995). Poverty and social exclusion: The new European agenda for policy and research. I Room, G. (ed.) *Beyond the Threshold* Bristol: Policy Press
- Rysst, M. (2005). Det koster å være kul. Om Tweenagers opplevelse av tilhørighet i en flerkulturell setting i Oslo. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, årgang 5 Nr. 2, 2005
- Salonen, T. (2004). Att växa upp under knappa villkor i ett överflödssamhälle. I Lytsy, A. «Dårligt ställt» *Barns röster om ekonomisk utsatthet*. Sverige: Rädda Barnen
- Sandbæk, M. (2002). *Barn og unges levekår og velferd. Kunnskapsbilder og forskningsbehov*. Oslo: NOVA Rapport 1/02
- Sandbæk, M og Sture C.K. (2003). *Barns levekår. Teoretiske perspektiver på familieøkonomiens betydning for barns hverdag*. NOVA skriftserie 9/03. Oslo: Norske Kvinners Sanitetsforening og NOVA
- Sandbæk, M. (red) (2004). *Barns levekår. Hva betyr familiens inntekt?* Oslo: NOVA Rapport 11/04
- Sandbæk, M (2006). Children's right to a decent standard of living. *Cost publication* 2006/Under publisering
- Sen, A. (1992). *Inequality Reexamined*. New York: Clarendon Press Oxford
- Skevik, A. (2004). Lavinntektsfamilienes familieliv og sosiale nettverk. I Sandbæk, Mona, (red) (2004). *Barns levekår. Hva betyr familiens inntekt?* Oslo: NOVA Rapport 11/04
- Skevik, A. (2005a). «Familier med vedvarende lavinntekt i Norge – har de dårlige levekår?» *Barn* 23 (3):51–66
- Skevik, A. (2005b), «Low-income families with children in Norway: who are they, and how are they doing?» Paper presentert på konferansen *Childhoods 2005*, Universitetet i Oslo, 29. juni–3. juli 2005
- Sloth, D.A. (2004). *Færre penge enn andre barn. Interviewundersøgelse med børn fra familier med lav inkomst*. København: Socialforskningsinstituttet og Red Barnet
- Sosial- og helsedepartementet. Rundskriv I-34/2001, Sosialtjenesteloven kapittel 5
- SSB (Statistisk sentralbyrå) 2004. Befolkningsstatistikk, fødte 2004
- SSB befolkningsstatistikk. Barn 2004

- St.meld. nr. 6 (2002–2003) *Tiltaksplan mot fattigdom*. Oslo: Sosialdepartementet
- Stefansen, Kari (2004). Fritid og sosial deltakelse. I Sandbæk, Mona, (red) (2004). *Barns levekår. Hva betyr familiens inntekt?* Oslo: NOVA Rapport 11/04
- Stefansen, K. and Skevik, A. (2006), "Barnefamilier i kommunale boliger. Hvem er de og hvordan har de det?" Antatt for publisering i *Nordisk Sosialt Arbeid*
- Stolanowski, PA og Tvetene, K.G. (2005). *Har vi råd, mamma? Om inntektssikring og fattigdom*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag
- Strandbu, Åse (2002). Idrettens betydning som flerkulturell integrasjonsarena. I Ø. Seippel (red) *Idrettens bevegelser. Sosiologiske studier av idrett i et moderne samfunn*. Oslo: NOVUS Forlag
- Strauss A. og Corbin, J. (1998). *Basics of Qualitative Research. Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Thousand Oaks: Sage Publications
- Townsend, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom*. Harmondsworth: Penguin
- Tvetene, K.G. (2006). Personlig e-post
- Underlid, Kjell (2005). *Fattigdommens psykologi. Oppleving av fattigdom i det moderne Noreg*. Oslo: Samlaget
- UNICEF (2004). *The State of the World's Children 2005*
- Van der Hoek, T. (2002). *Child Poverty from a Child's Perspective. Personal experiences and Coping strategies of Dutch poor children*. Brussels: Paper presentert på the EFCW Conference on «Eradicating child poverty: Fact or Fiction?» European Forum for Child Welfare
- Wikan, Unni (1995). *Mot en ny norsk underklasse. Innvandrere, kultur og integrasjon*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Williams, F., Popay, J. og Oakley, A. (1999). *Welfare Research. A Critical Review*. London: Routledge
- Wærdahl, Randi (2003). *Learning by Consuming. Consumer culture as a condition for socialization and every day life at the age of 12*. Oslo: Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi. Universitetet i Oslo. Rapport 4:2003
- Ytrehus, S. (2004). *Fattige barn i Norge. Hvem er de og hvor bor de?* FAFO-rapport 442 www.fafo.no/pub/rapp/445

Vedlegg 1:

Sammendrag: Barns levekår. Hva betyr familiens inntekt?

Mona Sandbæk (red)

Dette prosjektet er et samarbeid mellom Norske Kvinners Sanitetsforening og NOVA. Undersøkelsen er planlagt å gå over ti år, med datainnsamling hvert tredje år. Her presenteres resultatene fra den første datainnsamlingen i 2003.

Denne rapporten handler om hvordan barn fra familier med lav inntekt har det, sammenlignet med barn flest. Datamaterialet består av intervjuer med foreldre og barn fra et utvalg familier med lav husholdsinntekt («lavinntektsutvalget») og intervjuer med foreldre og barn fra et tilfeldig utvalg av familier («kontrollutvalget»). 1937 foreldre til barn i alderen 6–12 år har blitt intervjuet. 779 av disse barna i alderen 10–12 år er også intervjuet. Drøyt 1600 kom fra familier med lav inntekt (responsrate 52,9) og drøyt 300 fra familier med vanlig inntekt (responsrate 63,8). Lavinntektsgrensen ble satt ved 60 prosent av medianinntekten, som er EUs offisielle fattigdomsgrense. Det sentrale spørsmålet i rapporten er om barn fra familier som lever under denne fattigdomsgrensen skiller seg fra barn flest når det gjelder ulike sider ved hverdagslivet. Temaer som tas opp i rapporten er barns skolehverdag, fritidsmønstre, barns egne økonomiske ressurser og barns helse. I tillegg beskrives levekårssituasjonen til familien, foreldrenes nettverksressurser og foreldrenes helse. Avslutningsvis diskuterer vi hva som kan være hensiktsmessige tiltak for barn som lever i familier med en vanskelig økonomisk situasjon.

Fra foreldreintervjuene

Lavinntektsutvalget hadde omtrent de kjennetegnene vi ville forvente at familier i Norge med lav inntekt ville ha. Både enslige forsørgere, ikke-vestlige innvandrere og ikke sysselsatte var overrepresentert i lavinntektsutvalget sammenlignet med kontrollutvalget. Nesten 21 prosent av lavinntektsutvalget var enslige forsørgere, mot 14 prosent i kontrollutvalget. 21 prosent av barna i lavinntektsutvalget har ikke-vestlig innvandrerbakgrunn, mot bare tre prosent i kontrollutvalget. Selv om disse gruppene var overrepresenterte i lavinntektsutvalget, utgjorde familier med norsk/vestlig

bakgrunn og to yrkesaktive foreldre en tredjedel av utvalget. I kontrollutvalget derimot hadde majoriteten av familiene slike kjennetegn.

Vi har sett nærmere på tre ulike dimensjoner ved fattigdomsbegrepet; familienes boligproblemer (boligfattigdom), om de får pengene til å strekke til (subjektiv fattigdom), og om de eier sentrale forbruksgoder (forbruksfattigdom). Vi fant klare sammenhenger mellom det å være inntektsfattig (dvs. å ha under 60 prosent av medianen i husholdsinntekt), og det å ha problemer på disse tre områdene. Familiene i lavinntektsutvalget hadde også en mindre stabil bosituasjon enn familiene i kontrollutvalget. Familier som bodde i kommunale boliger – av disse var 63 prosent ikke-vestlige innvandrere i lavinntektsutvalget – hadde spesielt dårlige boforhold. De kommunale boligene var oftere enn andre boliger trange og hadde dårlig materiell standard, samt problemer som fukt, trekk, kulde og/eller støy.

Vi har identifisert tre klare risikofaktorer for å oppleve subjektiv fattigdom, forbruksfattigdom og boligfattigdom; det å være innvandrere med ikke-vestlig bakgrunn, det å være enslig forsørger, og det å tilhøre en husholdning der ingen av de voksne er i arbeid. Den siste faktoren – husholdninger uten yrkestilknytning – overlapper i stor grad med de to andre. Det å være ikke-vestlig innvandrere eller enslig forsørger hadde en selvstendig effekt på levekårsproblemer også når vi kontrollerte for andre faktorer. I tråd med tidligere forskning fant vi at andelen som hadde problemer på alle disse levekårsindikatorerne var liten (fire prosent).

Familier med lave inntekter skilte seg i liten grad fra andre familier når det gjaldt kontakt med venner og familie, støtte i hverdagen, eller tilfredshet med familielivet. Heller ikke når det gjaldt kontakt mellom barn og biologiske foreldre (vanligvis fedre) som ikke bor i samme husholdning, fant vi systematiske forskjeller mellom de to utvalgene. Samtidig er det en del av bildet at lavinntektsfamiliene oftere enn familier flest unnlater å gjøre ting sammen som koster penger. Andelen som ikke reiser på ferie var for eksempel 17 prosent i lavinntektsutvalget mot fire prosent i kontrollutvalget. Innenfor lavinntektsutvalget skilte innvandrerfamilier seg ut. Barn av innvandrere, og særlig ikke-vestlige innvandrere, hadde sjeldnere besteforeldre i live, og foreldrene manglet også oftere sosial støtte i form av et menneske (eller flere) som stiller opp når de blir syke, og som de kan snakke med om bekymringer knyttet til barnet eller om personlige bekymringer.

Når det gjelder helse, fant vi at foreldre i lavinntektsfamilier generelt rapporterte om en dårligere helsesituasjon, og også en dårligere situasjon når det gjaldt andre livskvalitetsforhold enn foreldre i kontrollutvalget. Det var særlig foreldre fra familier som var boligfattige, forbruksfattige eller

«subjektivt» fattige, som opplevde helsevansker og psykisk besvær. Helseproblemene hang særlig sammen med å være ikke-vestlig innvandrere, å ha lav utdanning, med å være ikke-yrkesaktiv og med å være aleneforsørger. De av foreldrene som hadde slike kjennetegn rapporterte om flere helseplager og dårligere livskvalitet, uansett om de tilhørte lavinntektsfamiliene eller andre «vanlige» familier. Våre helserelaterte indikatorer var imidlertid ganske sterkt forbundet med det å ikke ha arbeid. De som ikke var yrkesaktive hadde særskilt stor sjanse for dårlig selvvardert allmennhelse og for varig/ kronisk sykdom.

Fra barneintervjuene

Som vi så var det markante forskjeller mellom lavinntektsutvalget og kontrollutvalget når det gjaldt familienes levekår. Da vi undersøkte om det var forskjeller mellom barna i de to utvalgene når det gjaldt ulike sider ved barnas hverdagsliv fant vi riktignok viktige forskjeller, men et gjennomgående trekk var at det også var mange likheter.

Det store flertallet av 10–12-åringene både i lavinntektsutvalget og i kontrollutvalget, trivdes på skolen (om lag åtte av ti) og de aller fleste hadde gode relasjoner både til læreren og til medelevene. Barn i lavinntektsutvalget var imidlertid mer utsatt for plaging og erting fra medelever enn barna i kontrollutvalget (hhv. 36 og 26 prosent), og andelen som oppga at de gjorde det dårligere på skolen enn medelevene var høyere i lavinntektsutvalget enn i kontrollutvalget. Det skal likevel nevnes at majoriteten av barna (om lag ni av ti) i begge utvalgene mente at de gjorde det som de andre eller bedre enn de andre på skolen. Andelen barn som hadde fått spesialundervisning var også høyere blant barna fra lavinntektsfamilier enn blant barn fra familier flest (hhv. 22 og 14 prosent). Disse barna skilte seg ut ved å ha et mindre positivt forhold til medelevene og de oppga oftere enn barn ellers at de var blitt utsatt for erting og plaging av medelever og at de ikke trivdes på skolen.

Majoriteten av barna både i lavinntektsutvalget (tre fjerdedeler) og i kontrollutvalget (ni av ti) deltok i organiserte fritidsaktiviteter. Barn fra inntektsfattige familier deltok imidlertid i mindre grad enn barn ellers. Dette gjaldt særlig jenter med ikke-vestlig bakgrunn. Barns relasjoner til jevnaldrende var derimot i liten grad koplet til familiens inntekt; de aller fleste barna i begge utvalgene hadde en eller flere faste venner. Det var imidlertid forskjeller knyttet til samvær med venner; barna i lavinntektsutvalget hadde sjeldnere besøk av venner hjemme, og var sjeldnere på besøk hos venner sammenlignet med barna i kontrollutvalget. Dette mønsteret var særlig tydelig blant barn med ikke-vestlig bakgrunn. Majoriteten av 10–12-åringene

både i lavinntektsutvalget og i kontrollutvalget oppga at de hadde sentrale forbrukssteder for barn i denne aldersgruppen (ski/snowboard, sykkel og cd-spiller. Samtidig oppga barn i lavinntektsutvalget oftere enn barn fra familier flest at de manglet slike forbruksartikler. Dette gjaldt særlig barn med ikke-vestlig bakgrunn og barn fra familier som hadde tilleggsbelastninger som boligproblemer, som manglet forbrukssteder i husholdet eller som på subjektive mål hadde dårlig økonomi.

De fleste barna, også i lavinntektsutvalget, oppga at familien verken hadde god eller dårlig råd, eller god råd, og at de ikke hadde opplevd at familiens økonomi hadde lagt begrensninger på deres egen sosiale deltakelse. Samtidig var det signifikant flere i lavinntektsgruppa som svarte at familien hadde dårlig råd og at de hadde måttet avstå fra sosiale aktiviteter med venner, sammenliknet med barn fra kontrollutvalget. Et flertall av barna i lavinntektsutvalget hadde egne penger til rådighet, men en undergruppe av barn hadde mindre å rutte med. Sannsynligheten for å ha lite penger å bruke til eget forbruk var større blant barn med ikke-vestlig bakgrunn og blant barn som bodde i kommunale boliger. Disse barna så ut til å merke foreldrenes levekårssituasjon på en mer direkte måte enn andre barn.

Generelt fant vi ikke at barna i lavinntektsutvalget hadde dårligere helse enn barna i familier med vanlige inntekter. Dette var uventet ettersom tidligere studier ofte har funnet helseforskjeller når barn blir gruppert etter foreldrenes sosioøkonomiske status. En grunn kan være at helse er målt på en måte som ikke er egnet til å avdekke helsevariasjonene blant barna, men det kan også være at det faktisk er svært lite sosial ulikhet i helse blant barn i disse aldersgruppene. Innenfor lavinntektsutvalget fant vi imidlertid at både innvandrerforeldre, de ikke-yrkesaktive og lavt utdannede foreldrene oppga dårligere allmenn helsetilstand for barna sine enn hva foreldrene i kontrollutvalget gjorde. Også foreldre som oppga at familien var subjektivt fattig hadde en tendens til å vurdere barnas helse som dårligere. Når 10–12-åringene selv ble spurt om sin helsetilstand var det derimot lite som tydet på at de som kom fra lavinntektsfamilier hadde flere vansker enn andre barn.

I den siste delen av rapporten vurderer vi funnene og drøfter hensiktsmessige tiltak. Et trekk som er slående i denne undersøkelsen, er hvor forskjellige inntrykk barn og foreldre gir. Mens vi finner gjennomgående og til dels betydelige forskjeller mellom lavinntektsutvalget og kontrollutvalget når vi spør foreldrene om levekår, er forskjellen mellom de to utvalgene langt mindre når vi spør barna om deres hverdagsliv. Dette kan ha sammenheng med at de levekårsproblemene foreldrene er spurt om er fenomener som i liten grad uroer barn i den alderen vi har undersøkt, men det kan også

handle om at foreldre et stykke på vei klarer å beskytte barna sine mot den vanskelige økonomiske situasjonen familien befinner seg i. I tråd med den siste tolkningen, argumenterer vi for tiltak som gjør foreldre i stand til å legge til rette for at barna skal ha gode oppvekstforhold. Her vil vi først framheve betydningen av å opprettholde generelle ordninger og bevare det sikkerhetsnettet som allerede eksisterer. Men velferdsordningene bør gjennomgås i et barneperspektiv. Tilrettelegging av tiltak overfor foreldre, har konsekvenser for barna og innstramminger har ofte utilsiktede negative virkninger nettopp for dem. Generelle velferdsordninger er imidlertid ikke nok. Jo mer foreldrene sliter økonomisk, jo mer blir barna berørt. Sosial- og barnevernkontor er i en særstilling til å ivareta barna i familier som har behov for særskilte tiltak. Disse tjenestene må rustes opp for å kunne identifisere barns behov og settes i stand til å møte dem på en fleksibel og ikke-stigmatiserende måte. Selv om de fleste tiltak for å bedre barns kår bør rettes mot foreldrene, bør barn også ha krav på egne velferdsordninger i kraft av at de også er samfunnsborgere. Slike tiltak kan være rett til en faktisk gratis skole, og til minst ett gratis fritidstiltak for alle barn.

Vedlegg 2: INTERVJUGUIDE VOKSNE

Kjønn

Aldersgrp.

Sivilstand

Antall barn

Arb. / hjemmearb. / ledig / sykemeldt-attf.-rehab / ufør

Etnisk tilhørighet

INNLEDNING:

Aller først vil jeg takke deg for at du har sagt ja til å la deg intervju. Du har jo vært med på dette tidligere, så du vet litt om hva det dreier seg om. Helt kort vil jeg likevel gjenta at denne undersøkelsen handler om barns dagligliv, og vi ser spesielt på om familiens inntekt har noen betydning for barns hverdag. I forrige runde intervjuet vi 2000 foreldre, denne gangen intervjuer vi langt færre. Vi har valgt ut noen av de som svarte at de strevde med å få pengene til å strekke til. Dette gjorde vi fordi vi er interessert i hvilke dilemmaer og valg vi da står overfor. Vi er også interessert i å diskutere hvilke tiltak de vi intervjuer mener vil kunne forbedre livssituasjonen deres. Vi vil ta intervjuet opp på bånd og så skrive ut samtalen. All informasjon er anonym, slik at ingen får vite hvem som svarer hva. Du har rett til å trekke deg på et hvilket som helst tidspunkt, og hvis det er spørsmål du ikke ønsker å svare på, er det helt greit. Stopp meg og spør opp igjen, hvis noen av spørsmålene er vanskelige å forstå.

INNLEDENDE SPØRSMÅL

FAMILIE- FORELDREROLLE

Jeg vil først stille deg noen spørsmål som kan si noe om hvordan dagliglivet i familien er. Kan du beskrive en vanlig dag i familien?

Så vil jeg gjerne vite hva du legger vekt på å gi videre til barna dine av verdier og normer, eller skal vi kalle det leveregler.

NETTVERK/SOSIAL KAPITAL

I de neste spørsmålene beveger vi oss utover den nærmeste familien, til slekt og venner, og andre kontakter du har. Jeg vil gjerne vite noe om hvilken betydning disse har for deg.

Kan du gi en kort oversikt over din nærmeste slekt og venner?

Fyll ut med andre personer som har betydning for livet ditt.

Hvilken betydning har disse personene for deg?

Hvis du er i en vanskelig situasjon, hvem kan du få hjelp fra?

Hvem vil du ikke involvere?

Hva er det greit å få hjelp til?
Hvem kan gi praktiske hjelp?
Kan du låne/få penger av noen?
Hvordan oppleves det å spørre etter eller motta hjelp?
Hvem gir du hjelp til, og med hva?

Mottar barna penger/gjenstander/klær fra noen andre enn foreldrene?

Hvordan oppleves dette?

Spørsmål til aleneforeldre om det samarbeides med den andre parten om gaver og ting til barna. Får barnet lommepenger o. l. fra den andre?

Blir forholdet til penger/ting fra den andre parten kilde til diskusjon eller konflikt med barna?

ØKONOMI

Vi har allerede vært innom temaet penger, og nå vil jeg gjerne gå mer direkte inn i spørsmål som er knyttet til din og familiens økonomi.

Hvordan vurderer du den økonomiske situasjonen din/deres?

Hvordan fordeles ansvaret for økonomien innad i familien?

Når en har lite penger er det ofte vanskelig å planlegge økonomien, som å lage budsjett og sette av penger til faste utgifter osv. Mange må ta utgiftene når de kommer. Hvordan er det hos dere?

Hva gjør du for å få «endene til å møtes»?

Hva kommer først når pengene prioriteres

Hvordan er den interne prioriteringen?

Hva må du avstå fra?

Sparing?

Hvordan oppleves situasjonen?

Hvordan påvirkes dagliglivet ditt?

- sosialt
- helsemessig
- hva gjør du for å koble av, stresse ned?

Hvordan har du kommet i den økonomiske situasjonen du er i dag?

- hvor lenge har situasjonen vart
- framtidsutsikter

Vi vet fra andre undersøkelser at foreldre gjør svært mye for at barna skal være minst mulig berørt av eventuelle pengeproblemer.

Jeg vil gjerne høre hva du tenker rundt dette.

Hva betyr familiens økonomi for barna dine?
Hvordan tror du barna oppfatter familiens økonomiske situasjon?
Snakker du med barna om økonomiske forhold?
Hva tenker du det er rimelig at barna skal vite?

Hva er det viktig for deg at barna dine har, og får være med på?
Hva synes barna er viktig?
Hvordan forhandles det om dette?
Er det noen områder som er spesielt sårbare med hensyn til økonomi?

Er det noe barna må avstå fra?
Hvordan begrunner du dette overfor barna?
Hvis det er noe til barnet du ikke har penger til, gjør du noe spesielt for å veie opp for dette?

Hva har du å spille på av felles aktiviteter i familien?
Hva savner du?
Hva savner barna?

Barna som økonomiske aktører

Bidrar barna til husholdningen, arb. eller penger?
Hva tenker du om dette?
Hvordan får barna penger til fritidsforbruk?
Er det noen sammenheng mellom plikter og penger?
Skaffer barna seg penger eller ting på egenhånd, hvordan?
Hva tenker du om dette?

På hvilken måte har økonomien betydning for hvordan du er som far/mor overfor barna dine?
Utdyping / eksempler

Hva tenker du på som forskjellen mellom å ha god eller dårlig råd?
Hvordan ville dagliglivet vært hvis familien hadde hatt bedre økonomi?
Hva ville vært annerledes for barna?

Hva ville du gjøre hvis du vant 500 000?

Opplevelse av styring over livssituasjonen

I perioder når hverdagen kan oppleves vanskelig, er det ofte en føler at ting bare skjer uten at en helt har styring. Nå mot slutten vil jeg gjerne få vite litt om hvordan du opplever dette.

Har du eksempler på situasjoner der du synes du mister litt av styringen på hva som skjer?

Hvor viktig er det for deg å kjenne barnas venner?

Hva med foreldrene?

Snakker du noen gang med foreldrene til barnas venner om felles regler osv.

Er det viktig for deg å ha kontakt med skolen til barna dine?

I hvilke sammenhenger skjer dette?

Treffer du lærer ev. annet personale i andre sammenhenger enn på skolen?

Har du noen innflytelse på barnets skolesituasjon? Beskriv.

Hvordan er du fornøyd med kontakten med skole, helsetjenester og evt. annet hjelpeapparat?

Kunne noe vært annerledes? Hva?

Det tas mange avgjørelser i kommunen og andre offentlige etater som får konsekvenser for enkeltpersoners liv.

Hva tror du om din mulighet til å påvirke avgjørelser som angår deg og din familie?

Tiltak

En del av hensikten med denne undersøkelsen er at det kan utvikles tiltak som kan komme alle barn til gode. Ut fra den beskrivelsen du har gitt av din familie og spesielt dine barns situasjon, har du noen tanker om ting som kan være til nytte eller forbedre hverdagen deres?

Er det noe du tror vil være særlig bra for barna?

Er det noe du savner, eller som ikke har kommet godt nok fram i det vi har snakket om?

Til slutt

Hva ønsker du deg for barna dine?

Vedlegg 3: INTERVJUGUIDE BARN

Alder

Klasse

Kjønn

Etnisk tilhørighet

Beskrivelse av familie/hushold

INNLEDNING:

Først vil jeg takke deg for at du vil bruke tid på at jeg kan intervju deg. Jeg vil gjerne forsikre meg om at du synes det er greit å bli intervjuet, gjør du det? Du har blitt intervjuet en gang før, men denne gangen har vi valgt ut noen få av de som var med sist, for å få vite enda mer om hvordan dere som er barn har det. Dere vet noe om hvordan det er å være barn, som ingen andre kan fortelle om. Derfor er det viktig å få snakke med deg, og ikke bare mor/far. Ingen svar er riktige eller gale her. Jeg tar opp intervjuet på bånd, og kommer til å skrive det ut etterpå. Ingen får vite hvem du er, og hva akkurat du har svart. Hvis det er noe du ikke vil svare på, har du rett til å la være. Det kan også hende at jeg kommer med spørsmål du ikke helt forstår. Da må du bare stoppe og spørre hva jeg mener.

FAMILIEN

Aller først skal vi snakke om hvordan det er hjemme i familien din.

Beskriv en vanlig dag fra du står opp til du legger deg.

Hva liker du å gjøre sammen foreldrene dine?

Søsken?

Hva gjorde du i juleferien?

- i sommerferien fjor?

- Hva var fint?

- Hva likte du med dette osv.

FRITID

De neste spørsmålene er om fritiden din. Hva gjør du fritiden?

Etter skoletid / på fridager

Hvilke (organiserte) fritidsaktiviteter er du med i?

Hvorfor akkurat disse?

Hva betyr venner?

Har du gjort andre ting før, og hvorfor har du sluttet?

Er det noe annet du skulle ønske du kunne gjøre/være med på?

Hvorfor kan du ikke?

ØKONOMI

Nå vil jeg stille deg noen spørsmål om det å ha mye eller lite penger, hva du trenger penger til, og om dette er noe du snakker med foreldrene dine om.

Hva tenker du på med god eller dårlig råd?

Tror du familien din har god eller dårlig råd?

Hvordan merker du dette?

Forhandlinger om penger

Når snakker dere om penger hjemme hos dere?

Når skjedde det sist?

Hva dreide det seg om?

Noen barn får lommepenger, andre ikke. Hvordan er det for deg?

Hva bruker du lommepengene til?

Er det knyttet plikter til pengene?

Ber du ofte om penger?

Når skjedde det sist?

Hva gjør du for å få det du trenger?

Hvis ikke spør om penger – hvorfor?

Er det andre enn foreldrene dine du kan få penger fra?

Fortell når det er viktig å ha penger. / Beskriv en eller flere situasjoner hvor det er viktig for deg å ha penger (alternativ formulering)

Hva er det viktig å ha penger til?

For deg selv

For familien

- skole

Merker du forskjell på hvem som har god og dårlig råd på skolen?

Hvordan merker du dette?

Hvordan tror du det er for de som har dårlig/god råd?

Er det noe du trenger penger til der?

Hvordan får du penger til dette?

Hva gjør du hvis du ikke har penger?

Hva er bra med skolen? (Faglig, friminutter, personer osv.)

Hva er dårlig med skolen?

Hvordan er lærerne dine mot deg?

Er de annerledes mot deg enn mot andre?

Hvorfor?

Hvordan er klassekameratene?

Andre på skolen?

I noen klasser erter man hverandre. Hvordan er det der du går? Og ellers på skolen?

Hva erter dere for?

Har du blitt ertet?

Hva hendte da?

Hva gjorde du med det?

Erter eller mobber du andre?

Hvis du har mobiltilf. – får du noen gang mobbemeldinger på mobilen?

Gjør du noen gang andre ting istedenfor å gå på skolen?

Hva gjør dere på skolen?

- fritid

Hva trenger du penger til i fritiden?

Har du blitt nektet eller måttet slutte i fritidsaktivitet fordi den koster for mye?

Tror du vennene dine opplever det samme?

- venner

Hvem er vennene dine?

Hvem er du sammen med i friminuttene?

(fra klassen, eldre, yngre) Hvorfor disse?

Har du de samme vennene på skolen og i fritiden?

Hvorfor er du sammen med akkurat dem?

Hva gjør du sammen med vennene dine?

Hvor møtes dere?

Er tid/sted avtale, eller er det spesielle steder du vet de andre er? (avtaler på skolen, tlf., SMS osv.)

Hva skjer når noen i klassen har bursdag?

Hva skjedde sist?

Har du en bestevenn(inne)?

Hva er det viktigste ved en venn?

- klær, utstyr

Hva slags klær liker du å bruke?

Hvordan skaffer du deg disse?

Har du omtrent de samme slags klær som vennene dine?

Hva betyr venners meninger?

Hva er det viktig å ha (både av klær, ting og utstyr)?

Har du dette?

Hva ønsket du deg til jul ev. bursdag?

Fikk du dette?

Hva ville du gjøre hvis du hadde mer penger?

Hvordan ville du bruke 1000 kroner?

Hva lar du være pga. penger?

Har vennene dine det på samme måte som deg?
Er det noe du synes er viktig med penger som vi ikke har spurt om?
Hva gjør deg sint?
Er du ofte stressa?
Hva gjør deg lei deg?
Hva gjør du når du føler det slik?

Hva er du spesielt flink til?
Hvem andre vet dette?
Får du ofte ros/skryt?
Av hvem?

Da vi begynte å snakke sammen, sa jeg at det var viktig å finne ut hvordan barn har det. Vi er også interessert i å finne på ting som er bra for barn som har lite penger. Nå vil jeg gjerne vite om du har noen idéer om dette?

Er det noe annet du synes det er viktig å fortelle meg som jeg ikke har spurt om?
Hva ønsker du deg for fremtiden din?

2 01

Nettadresse: <http://www.nova.no>